

**Crveni krst Srbije
Dobrovoljno davalatstvo krvi**

**Istraživanje zadovoljstva
dobrovoljnih davalaca krvi
u uslovima pandemije 2022. godine**



Istraživački tim

- Ljubomir Miladinović, generalni sekretar Crvenog krsta Srbije
- Dr Milutin Mihajlović, specijalista transfuziolog, potpredsednik Crvenog krsta Srbije i predsednik komisije za dobrovoljno davalaštvo krvi, volonter
- Nevenka Bogdanović, psiholog psihoterapeut, sekretar Crvenog krsta Kragujevac,
- Aleksandra Savić, dipl. psiholog, stručni saradnik Crvenog krsta Niš,
- Jelena Todorović, specijalista defektolog logoped, stručni saradnik za dobrovoljno davalaštvo krvi Crvenog krsta Kosova i Metohije
- Dušan Mijatović, master inženjer primenjene matematike, IT administrator, Crveni krst Vojvodine
- Marija Čukić, profesor književnosti i projektni menadžer, stručni saradnik za dobrovoljno davalaštvo krvi Crvenog krsta Srbije
- Maja Raič, viša medicinska sestra, asistent u Crvenom krstu Srbije

Sažetak istraživanja

Uvod

Obezbeđivanje dovoljnih količina krvi je u velikom broju zemalja povereno Crvenom krstu. Kroz razvijenu mrežu rad počiva na volonterskom angažovanju, humanističkim vrednostima i solidarnosti među ljudima. Crveni krst Srbije, odredbama Zakona o Crvenom krstu Srbije (član 7 tačka 4.), ima javno ovlašćenje za poslove motivacije građana za dobrovoljno davanje krvi, kao i organizacije i sprovođenje akcija dobrovoljnog davanja krvi u saradnji sa ovlašćenim transfuzijskim ustanovama. U specifičnim uslovima pandemije bilo je neophodno obezbediti dobar odziv, te je mišljenje davalaca procenjeno presudnim.

Cilj rada

Utvrđiti nivo zadovoljstva davalaca krvi uslovima, bezbednošću i informisanošću u uslovima COVID-19 da bi se ubuduće preduzeli konkretni koraci koji će uticati na povećanje zadovoljstva, bezbednosti i informisanosti davalaca krvi u Srbiji.

Istraživanje je usmereno ka davaocima krvi koji krv daju u prostorijama Crvenog krsta, transfuziomobilu i slično. Poseban osvrt je usmeren ka brizi o zdravlju i davanju krvi u okolnostima pandemije.

Materijal i metod

Kroz Microsoft365 Forms napravljen je upitnik koji se skeniranjem QR-koda pametnim telefonom preuzima i popunjava onlajn na samoj akciji, a odgovori se generišu u realnom vremenu. Davaoci su dobili obaveštenje da je upitnik anonimn i mogli su da se opredele da li će učestvovati u istraživanju.

Uzorak čini 2.962 davalaca na akcijama organizovanim u 45 organizacija Crvenog krsta u periodu od 7. februara do 31. marta 2022. godine. Od ukupnog broja – 94% je dalo krv, a 6% je odbijeno. Najveći broj ispitanika – 76%, izjasnio se da najčešće daje krv u lokalnoj zajednici, što predstavlja porast u odnosu na period pre pandemije.

Zaključak

Dobrovoljni davaoci su tokom pandemije bili oprezniji pri odluci da daju krv, petina je u nekom trenutku i odustala. Čak 10% davalaca je odgovorilo da ne zna tačno kome da se obrati u vezi sa pitanjima o davanju krvi tokom pandemije. Veoma su zainteresovani za svoje zdravlje, štaviše 78% ispitanika bi volelo da o svom zdravlju dobija više informacija.

Zašto smo se odučili da sprovedemo istraživanje:

Do danas, nauka koja ogromnim koracima napreduje u raznim sferama života ipak nije uspela da nađe zamenu za humanu krv, tako da je krv druge osobe, dobrovoljnog davaoca krvi, za obolele i povređene ponekad jedini način da prime terapiju ili prežive. Zato je dobrovoljno davanje krvi vrhunski čin solidarnosti i plemenitosti koji postoji u svim zemljama i u svim kulturama čovečanstva.

Osnovni principi davalaštva krvi zasnivaju se na preporukama Svetske zdravstvene organizacije, Direktivama Evropske unije i preporukama Saveta Evrope i Evropskog Parlamenta:

- ◆ princip samodovoljnosti nacije u snabdevanju krvlju i produktima od krvi,
- ◆ dobrovoljno, anonimno i neplaćeno davalaštvo krvi,
- ◆ jednaka briga o svim davaocima krvi,
- ◆ jednaka dostupnost krvi istog kvaliteta svim građanima kojima je potrebna.

Ova rešenja integrisana su u zakonsku regulativu naše zemlje.

Prikupljanje dovoljnih količina krvi je u većini zemalja u svetu povereno organizaciji Crvenog krsta, čiji rad počiva na volonterskom angažovanju, humanističkim vrednostima i solidarnosti među ljudima, sa razvijenom mrežom volontera i organizacija. Ovo su preduslovi za motivisanje građana za dobrovoljno, neplaćeno i anonimno obezbeđivanje potrebnih količina krvi. Crveni krst Srbije, odredbama Zakona o Crvenom krstu Srbije¹, poslove motivacije građana za dobrovoljno davanje krvi, kao i organizacije i sprovođenja akcija dobrovoljnog davanja krvi realizuje u saradnji sa ovlašćenim transfuzijskim ustanovama kao svoje javno ovlašćenje (član 7 tačka 4).

U skladu sa Zakonom o transfuzijskoj medicini i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti² Crvenom krstu Srbije povereni su poslovi na promociji dobrovoljnog davanja krvi i rad na motivaciji, regrutovanju i zadržavanju dobrovoljnih davalaca krvi.

Upravljanje rezervama krvi je u nadležnosti ovlašćenih transfuzijskih ustanova u zemlji.

Crveni krst Srbije, u saradnji sa ovlašćenim transfuziološkim ustanovama, sprovodi aktivnosti na promociji, regrutovanju i zadržavanju dobrovoljnih davalaca krvi i učestvuje u organizaciji akcija dobrovoljnog davanja krvi.

Organizacije Crvenog krsta u Srbiji, shodno usvojenom planu prikupljanja krvi za svaku godinu, realizuju četiri tipa akcija dobrovoljnog davanja krvi: u lokalnoj zajednici, u institucijama i preduzećima, srednjim školama i na fakultetima. Obučeni volonteri Crvenog krsta, zajedno sa profesionalnim saradnicima iz organizacija Crvenog krsta sprovode promociju akcije, kako pred akciju tako i tokom same akcije dobrovoljnog davanja krvi, vode evidenciju i domaćini su, kako davaocima krvi tako i transfuziološkoj službi koja izvodi akciju. Deo organizacija Crvenog krsta bavi se i direktnim i personalnim pozivanjem davalaca krvi na akciju, a svi i aktivnostima na zadržavanju davalaca.

Poseban izazov predstavljali su uslovi u poslednje dve godine zbog pandemije COVID-19 koja je nametnula svoja pravila za organizaciju akcija davanja krvi i poštovanje epidemioloških mera koje su uspostavljene i uz manje izmene trajale od marta 2020. do marta 2022. godine.

¹ Zakon o Crvenom krstu Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 107/05

² Zakon o transfuzijskoj medicini, „Sl. glasnik RS”, br. 40/17 i 113/17, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Sl. glasnik RS”, br. 25/19



Prethodna istraživanja:

Jugoslovenski Crveni krst je uz pomoć agencije „Strategic Marketing“ sproveo istraživanje 2004. godine u Srbiji i Crnoj Gori sa ciljem da se utvrdi zainteresovanost građana za dobrovoljno davanje krvi i navike davalaca krvi.

Istraživanje sprovedeno 2017. godine koje je uz pomoć Austrijskog Crvenog krsta sproveo Crveni krst Srbije pod nazivom „Jednom nije dovoljno“ je imalo za cilj da se utvrde motivi davalaca krvi za ponovno davanje krvi, utvrde razlike u motivaciji među davaocima krvi, u odnosu na uzrast, u odnosu na obrazovnu i polnu strukturu, utvrde razlozi redovnog odazivanja ili neodazivanja na akciju, sagledaju periodi između davanja krvi, utvrde regionalne razlike i prikupe sve relevantni statistički pokazatelji o davaocima krvi.

Istraživanje iz 2004. godine nas je uverilo da je najveći broj davalaca krvi iz populacije zaposlenih koji daju krv na radnom mestu (40%), dok je u lokalnoj zajednici taj procenat bio znatno manji (12,7%, odnosno 7,6%). U 2017. godini taj procenat je znatno drugačiji – 32% građana davalo je krv u lokalnoj zajednici, a taj procenat je rastao sa pojavom pandemije, kada su akcije dobrovoljnog davanja krvi bile svedene uglavnom na taj tip akcije – škole i fakulteti su veliki deo ovog perioda realizovali nastavu onlajn. Sa tim trendom će na fakultetima biti nastavljeno kada god je to moguće, isto važi i za veliki broj preduzeća gde je moguće uspostaviti rad od kuće. Samim tim, i akcije dobrovoljnog davanja krvi nisu redovne na uobičajeni način na tim mestima, te je kompletna postavka akcija (koje nisu okupljanje građana, već preduslov za funkcionisanje sistema zdravstvene zaštite) morala da pretrpi promene. Umesto podjednakog broja akcija u firmama, školama, fakultetima i lokalnoj zajednici, akcije u lokalnoj zajednici su u većinom bile realizovane da bi kompenzovale akcije koje se nisu odvijale na drugim lokacijama zbog pandemije. Struktura akcija dobrovoljnog davanja krvi je promenjena u korist akcija u lokalnoj zajednici, a za akcije u lokalnoj zajednici je pre svega odgovoran Crveni krst u Srbiji.

Izvodi rezultati stranih istraživanja:

COVID-19 je doveo do nestašice zaliha krvi u celom svetu. Prema podacima iz nemačke studije „Motivacija, zadovoljstvo i namera davalaca krvi da ponovo daju krv tokom pandemije COVID-19“, Kristijana Weidmmana³ i saradnika, objavljene 2021. godine, u celom svetu je odloženo oko 28,4 miliona planiranih operacija. To znači da će dugoročno biti potrebno obezbeđivati više jedinica krvi, jer sa nastavkom operacija tokom 2022. godine, količina krvi manja je od potrebne.

Jedno od tumačenja jeste da je uz napredovanje pandemije došlo do smanjenja percipirane lične i moralne odgovornosti i obaveze u vezi sa davanjem krvi, što je alarmantno, jer što vreme više prolazi, manja je verovatnoća da će se davalac „vratiti“. Organizatori akcija moraju više nego ikada naglasiti važnost solidarnosti u vreme pandemije kako bi se efikasno podstaklo ponovo prosocijalno ponašanje (postojeće na početku pandemije).

Cilj nemačke studije bio je regrutacija novih davalaca i zadržavanje postojećih, kako bi se održala dovoljna količina krvi tokom pandemije. Prethodne studije pokazuju da je u prvim nedeljama nakon katastrofa izazvanih zemljotresima, terorističkim napadima, cunamijem, odziv davalaca veliki, posebno novih davalaca. Nasuprot tome, nove pandemije negativno utiču na motivaciju davalaca na početku, zbog rizika od infekcije, jer mnogi davaoci mogu da oklevaju da posete lokaciju gde se daje krv u strahu od infekcije, kao što je to bio slučaj na početku pandemije COVID-19 (i u ranijim situacijama izbijanja zaraznih bolesti).

³ Weidmann C, Derstroff M, Klüter H, Oesterer M, Müller-Steinhardt M, „Motivacija, davalac krvi zadovoljstvo i namera povratka tokom COVID-19 pandemije“, Vox Sang, 2021;1-7.

Značajan pad je zabeležen u kineskoj regiji Zhejing⁴, Italiji,⁵ Brazilu,⁶ Španiji⁷ i Grčkoj⁸. Pad u dobrovoljnom davanju krvi u mnogim zemljama u prvim nedeljama pandemije se ne može objasniti nedostatkom solidarnosti i volje za pomoć, već smanjenjem broja mesta, tj. lokacija za davanje krvi, ali i strahom od infekcije.

U skladu sa studijama iz drugih evropskih zemalja o davalatstvu krvi i studija Weidmmana je pokazala da su se mnogi davaoci osećali motivisano, tj. pokazali su snažnu želju da pomognu da se što pre izađe iz krize izazvane pandemijom.

Veseli⁹ i saradnici razmatrali su kao moguće objašnjenja za ovaj nalaz, visok nivo solidarnosti na početku pandemije i dobijanje rezultata testa na COVID-19 nakon davanja. Chandler¹⁰ i Veseli 2021 i Weidman 2022, zaključili su da je altruizam bio osnažen tokom pandemije i da su mnogi davaoci bili motivisani željom da podrže zdravstveni sistem odazivanjem na akcije i davanjem krvi.

Studija Weidmana i saradnika pokazuje da, uprkos razornim uzrocima pandemije COVID-19, na ponašanje davalaca krvi utiče zadovoljstvo poslednjim iskustvom davanja i da je to važan i jedan od glavnih prediktora daljeg odazivanja na akcije, ali nije i jedini. Studija pokazuje da je olakšavanje široj javnosti da dođe do lokacije, fleksibilnost radnog vremena i bolji nivo znanja u zajednici o dobrovoljnom davanju krvi, podsticaj za bivše i nove davaoce da postanu redovni davaoci. Preporuka ove studije je da službe i organizatori moraju da prilagode informativni materijal pre donacija i da pažljivo prate zadovoljstvo davalaca ili nameru doniranja kako bi se izbegao „gubitak” davalaca. Rezultati Weidmana sugerišu da su Crveni krst i Službe za prikupljanje krvi mogli lako da motivišu davaoce jer su dobrovoljni davaoci krvi tokom pandemije imali jaču vezu sa Crvenim krstom i Službom-bankom za prikupljanje krvi. Te davaoce pokreće izrazito altruistička motivacija – želja da pomognu drugome i predanost.

U indijskoj studiji „Stavovi davalaca krvi tokom pandemije” (P.Prasad Tripathi. V Kunwat I G. Kumar Patidar, 2022) zaključak je da davaoci mogu imati strah od infekcije i biti zabrinuti za svoju sigurnost, što ih odvraća od davanja krvi. Direktan poziv rođaka pacijenata da daju krv ili molba njegove porodice i pozivi na društvenim mrežama, pojavljuju se kao važni činioci za motivisanje davalaca. Pristupačnost lokacije takođe može pomoći u donošenju odluke da se dâ krv. Davaoci su bili zadovoljni preduzetim koracima za smanjenje zaraze tokom davanja krvi i motivisani da obaveste transfuzijsku službu o svakoj pojavi simptoma COVID-19, nakon dobrovoljnog davanja. Ispitanici su bili iz opšte populacije (i time manje pristrasni).

U istraživanju Edisona Z. Martineza i grupe autora pod nazivom „Preporuke za primenu i tumačenje Upitnika o zadovoljstvu davalaca krvi”, objavljenom 2020. godine, na uzorku od 1.019 davalaca krvi u Regionalnom centru za hemoterapiju „Franca” u Brazilu, rezultati ukazuju da su motivacioni faktori koji podstiču opšte zadovoljstvo uslugom, koju pruža banka krvi, obično povezani

4 Wang Y, Han W, Pan L, Wang C, Liu Y, Hu W, et al. Impact of COVID-19 on blood centres in Zhejiang province China. *Vox Sang.* 2020; 115: 502–6.

5 Franchini M, Farrugia A, Velati C, Zanetti A, Romanò L, Grazzini G, et al. The impact of the SARS-CoV-2 outbreak on the safety and availability of blood transfusions in Italy. *Vox Sang.* 2020; 115: 603–5.

6 Silva-Malta MCF, Rodrigues DOW, Chaves DG, Magalhães NNS, Ribeiro MA, Mourão Cioffi JG, et al. Impact of COVID-19 in the attendance of blood donors and production on a Brazilian blood centres. *Transfus Med.* 2020; 31: 206–12.

7 García-Erce JA, Romón-Alonso Í, Jericó C, Domingo-Morera JM, Arroyo-Rodríguez JL, Sola-Lapeña C, et al. Blood donations and transfusions during the COVID-19 pandemic in Spain: impact according to autonomous communities and hospitals. *Int J Environ Res Public Health.* 2021; 18:3480.

8 Politis C, Richardson C, Hassapoulou-Matamis H, Politi L, Hatzigiapiou K, Grouzi E, et al. Strategies for blood collection and optimization of the blood supply chain during the COVID-19 pandemic in Greece. *ISBT Sci Ser.* 2020; 15: 386–92.

9 Besarta Veseli, Conceptualization, Investigation, Methodology, Writing – original draft, Writing – review & editing, Sabrina Sandner, Data curation, Formal analysis, Investigation, Methodology, Visualization, Writing – review & editing, Sinika Studte, Investigation, Methodology, Visualization, Writing – review & editing, and Michel Clement, Funding acquisition, Investigation, Project administration, Resources, Supervision, Writing – review & editing

10 Chandler T, Neumann-Böhme S, Sabat I, Barros PP, Brouwer W, Exel J, et al. Blood donation in times of crisis: early insight into the impact of COVID-19 on blood donors and their motivation to donate across European countries. *Vox Sang.* 2021.

sa tretmanom koje nudi. Osoblje kaže: „Čini se da davaoci pridaju veću važnost interpersonalnim aspektima, nego fizičkoj strukturi usluge i drugim aspektima pogodnosti”.

Nalazi iz Holandije pokazuju da su se novi davaoci mogli regrutovati čak i tokom pandemije. Naime, nakon 14 intenzivnih apela preko društvenih mreža zabeležen je veliki broj novih davalaca, visok nivo solidarnosti, kao i testiranje na COVID-19, razmatrani su kao moguća objašnjenja za ovaj nalaz. Studenti su, po ovom istraživanju, dugoročno obećavajući davaoci jer su prijemčivi za česte altruističke kampanje. Stoga je ciljanje na regrutaciju mladih posebno atraktivna opcija.

U holandskoj studiji motivacija za novo davanje mladih davaoca i manje iskusnih davaoca jesu razgovori sa prijateljima i rodbinom, informativne ili promotivne kampanje, kao i „biti član porodice ili prijatelj davaoca krvi”. U ovim vremenima brzog tehnološkog razvoja organizatori akcija moraju se prilagođavati i stalno biti svesni najpopularnijih komunikacijskih kanala za kontaktiranje sa potencijalnim davaocima. Službe za transfuziju, odnosno organizatori akcija, trebalo bi da pokušaju da smanje nesigurnost davalaca preko odgovarajuće komunikacijske kampanje.

Tokom pandemije sprovedena su istraživanja o osećanju sigurnosti tokom akcija davanja krvi. Rezultati Istraživanja objavljenog 2022. Filipe Martines Pereira i saradnika pod nazivom „Uticaj pandemije COVID-19 na dobrovoljno davanje krvi – perspektiva portugalske bolničke banke krvi”, koje je imalo za cilj procenu osećanja sigurnosti i straha kod davalaca krvi, dobilo je rezultate koji se podudaraju sa rezultatima istraživanja Weidmmana.

Iz međunarodnih istraživanja može se zaključiti da se građani osećaju sigurno ukoliko preovladavaju strah od davanja krvi tokom pandemije COVID-19, ali ukoliko postoji sprovođenje postupaka za sprečavanje prenosa infekcija. Zato je neophodno sprovoditi i preispitivati i prilagođavati mere sigurnosti davalaca krvi koje povećavaju njihovo poverenje u službu, odnosno organizatore akcija i garantuju njihov povratak. U istraživanju Weidmmana oni davaoci koji su se osećali nesigurno tokom davanja izrazili su nisku nameru da se ponovo vrate.

Takođe, mere bezbednosti (udaljenost i merenje temperature) pojačavaju osećaj sigurnosti i u 77,5% uticale su da davaoci ponovo daju krv, kao i zadovoljstvo na poslednjoj akciji.

Upravo zato je fokus ovog istraživanja i išao u pravcu saznavanja šta dobrovoljni davaoci koji daju krv na akcijama Crvenog krsta (u lokalnoj zajednici pre svega) misle, osećaju, šta imaju da nam poruče i kako svi zajedno (ovlašćene transfuzijske ustanove i Crveni krst u Srbiji) da obezbedimo zadovoljstvo davalaca koje će rezultirati dobrim odzivom na ove akcije dobrovoljnog davanja krvi.

Naziv projekta

Istraživanje zadovoljstva davalaca krvi u uslovima pandemije

Opšte:

Crvenom krstu Srbije je Zakonom povereno javno ovlašćenje – dobrovoljno davalaštvo krvi kroz promociju, regrutovanje, zadržavanje davalaca krvi i organizaciju akcija dobrovoljnog davanja krvi.

Osnovni cilj javnog ovlašćenja jeste obezbeđivanje dovoljnih količina krvi za pacijente koji se leče u sistemu zdravstvene zaštite u Srbiji tokom cele godine. Ovo javno ovlašćenje predstavlja kontinuirani proces i zahteva sinhronizovani rad organizacija Crvenog krsta sa ovlašćenim transfuzijskim ustanovama radi održavanja i povećanja broja građana koji redovno daju krv, po principima dobrovoljnosti, anonimnosti i nenagrađenosti. U periodu kada nismo mogli znati u kojoj meri će nam epidemiološka situacija dozvoliti uobičajeni život, bilo je neophodno sprovesti sve radnje koje će omogućiti preduslove da bude dovoljno krvi za sve pacijente kojima treba transfuzija, i saznati kako zadržati postojeće davaoce. Protivepidemijske mere su ublažene tokom realizacije ovog istraživanja (12. mart 2022.), ali važnost da se odazove i zadrži svaki davalac krvi ostao je prioritet, pogotovo sada, kada smo svi preopterećeni pričom o zdravlju.

Zbog neprekidne potrebe za rezervama krvi, u otežanim uslovima pandemije, pristup građanima podrazumeva intenzivno i svakodnevno pozivanje građana da se odazovu pozivima na akcije i snažniji rad na zadržavanju postojećih dobrovoljnih davalaca krvi.

Cilj projekta:

Crveni krst Srbije je želeo da u ovim okolnostima utvrdi nivo zadovoljstva davalaca krvi uslovima, bezbednošću i informisanošću u svetlu pandemije COVID-19 da bi se shodno odgovorima preduzeli konkretni koraci koji će uticati na uvećanje zadovoljstva, bezbednosti i informisanosti davalaca krvi u Srbiji.

Ovo istraživanje je usmereno ka davaocima krvi koji daju krv van transfuzioloških sala, odnosno „na terenu“ – u prostorijama Crvenog krsta, transfuziomobilu ili bilo kom javnom prostoru (Dom kulture, bioskop i sl.), odnosno na davaoce krvi koji daju krv prevashodno u lokalnoj zajednici, pod okriljem Crvenog krsta u svojoj sredini.

Specifični ciljevi projekta:

- ◆ utvrđivanje opšteg nivoa zadovoljstva davalaca krvi na akcijama davanja krvi,
- ◆ utvrđivanje konkretnog nivoa zadovoljstva davalaca krvi u odnosu na lokaciju akcije,
- ◆ utvrđivanje konkretnog nivoa zadovoljstva davalaca krvi u odnosu na atmosferu na akciji,
- ◆ utvrđivanje konkretnog nivoa zadovoljstva davalaca krvi u odnosu na ljubaznost volontera Crvenog krsta,
- ◆ utvrđivanje konkretnog nivoa zadovoljstva davalaca krvi u odnosu na osećaj bezbednosti koji su Crveni krst i ovlašćene transfuzijske ustanove preduzele u primeni epidemioloških mera,
- ◆ utvrđivanje osećaja informisanosti u vezi sa kriterijumima za davanje krvi vezanim za COVID-19 i vakcinaciju,
- ◆ utvrđivanje osećaja informisanosti u vezi sa opštom informisanošću o davanju krvi u vreme pandemije,
- ◆ utvrđivanje preferencija davalaca krvi o nivou potreba i načinima informisanja o sopstvenom zdravlju,
- ◆ utvrđivanje nivoa potrebe za savetovanjem u vezi sa sopstvenim zdravljem davalaca krvi,
- ◆ osluškivanje potreba davalaca krvi.



Obuhvat:

Planirano je da se istraživanjem obuhvati najmanje 2.500 dobrovoljnih davalaca krvi iz 30 sredina u Srbiji uključujući celokupnu teritoriju zemlje i sve uzrasne kategorije davalaca krvi bez obzira na pol i starost davalaca krvi koji su ponudili ili dali krv u periodu februar/mart na akcijama dobrovoljnog davanja krvi Crvenog krsta u Srbiji.

U istom periodu, obuhvaćeno je 48 sredina (organizacija Crvenog krsta) koje su na akcijama dobrovoljnog davanja krvi došle do 2.962 osobe koje su ili ponudile ili dale krv.

Obuhvat je proširen na osnovu interesovanja organizacija Crvenog krsta u Srbiji. Zanimalo ih je da saznaju šta davaoci krvi koji daju krv na akcijama organizovanim pri Crvenom krstu, misle i osećaju, kako doživljavaju odnos prema njima, uslove u kojima se daje krv, da li imaju potrebu za informisanošću i dr. da bi se uvećalo zadovoljstvo davalaca krvi, a time i obezbedila redovnost njihovog odziva na akcije.

Metod istraživanja

Kao alat za anketu korišćena je aplikacija Forms, deo paketa Microsoft365, koji omogućava da se na jednostavan način sačini upitnik koji se putem linka preko QR-koda pametnim telefonom preuzima i popunjava onlajn. Odgovori se beleže u realnom vremenu u eksel-tabelu i time se najdugotrajniji i najsporiji, najskuplji i najzahtevniji deo istraživanja prevazilazi na jednostavan način.

Upitnik je imao 14 pitanja: 11 zatvorenih, 2 delimično otvorena i 1 otvoreno pitanje (prostor za komentar davaoca krvi kojim se omogućava da iskaže svoj stav van postavljenih pitanja). Na sva pitanja, osim poslednjeg, otvorenog pitanja, davaoci (koji su popunjavali upitnik) su morali da pruže odgovor.

Forms upitnik se popunjavao anonimno i svaki davalac krvi je skenirajući QR-kod na akciji dobio kratko obaveštenje, a zatim bio u prilici da, ako želi odgovori, na postavljena pitanja.

Ovakav pristup je potpuno inovativan, i predstavlja primer korišćenja novih tehnologija, čime se na efikasniji način dobijaju pouzdani rezultati na velikom uzorku.

Da bi davaoci upitnik doživeli kao jednu jednostavnu aktivnost koja im je komforna i neopterećujuća, a participativna, pre samog popunjavanja upitnika, odnosno preuzimanja koda, volonteri su na akcijama davanja krvi pristupali davaocima krvi s kratkom rečenicom koja je dopunjavala osnovnu informaciju: „*Važno nam je vaše mišljenje*“.

Većina davalaca krvi upitnik je popunjavala tokom samog davanja krvi (nakon punktiranja, dok leže na transfuzijskim stolicama) ili tokom konzumacije obroka zahvalnosti, a svakako, na licu mesta.

Crveni krst je obezbedio da svaka organizacija Crvenog krsta dobije plastificirane plakate sa uočljivim QR-kodom odakle su davaoci krvi sami, svojim telefonima, ukoliko su želeli, skenirali kod i pristupali upitniku.

Ova dobrovoljnost pri anketiranju omogućila je da dvomesečno anketiranje davalaca prođe u besprekornoj atmosferi jer su anketu popunjavali isključivo ljudi koji su to želeli da učine. Podrazumevana saglasnost davalaca postigla se time što su sami skenirali kod i time pristupali anketi koju, ukoliko nisu želeli da pošalju, to nisu ni činili, popunjavajući anketu bez podataka koji bi ih mogli identifikovati na bilo koji način.

Moderne komunikacije i načini pomoću kojih dolazimo do informacija omogućili su Crvenom krstu Srbije da bez značajnih sredstava, iz sopstvenih kapaciteta realizuje ovo istraživanje.

Preliminarno istraživanje

Na akciji dobrovoljnog davanja krvi u Kragujevcu, 21.12.2021, na slučajnom uzorku od 40 dobrovoljnih davalaca krvi proverena je motivacija davalaca za dobrovoljnim učešćem u ispitivanju. Svi ispitanici pokazali su interesovanje da učestvuju u istraživanju na planirani način i pokazali svoje poverenje prema Crvenom krstu.

Vreme realizacije:

Instruktaža za organizacije Crvenog krsta o sprovođenju istraživanja realizovana je 3. februara, anketiranje je trajalo 53 dana, odnosno sedam nedelja: započeto 7. februara, a završeno 31. marta 2022. godine.

Očekivani rezultat:

1. razumevanje opšteg nivoa zadovoljstva davalaca krvi na akcijama davanja krvi,
2. razumevanje pojedinačnih nivoa zadovoljstava davalaca krvi u odnosu na specifična pitanja iz upitnika,
3. prihvatanje osećanja informisanosti o davanju krvi davalaca krvi posebno u odnosu na osećaj bezbednosti (sigurnosti) na akciji,
4. uvažavanje preferencija davalaca krvi o potrebi za informisanošću o infekciji i vakcinaciji,
5. sagledavanje preferencija davalaca o potrebi i načinu informisanja o sopstvenom zdravlju.

OBUHVAT PRI ISTRAŽIVANJU

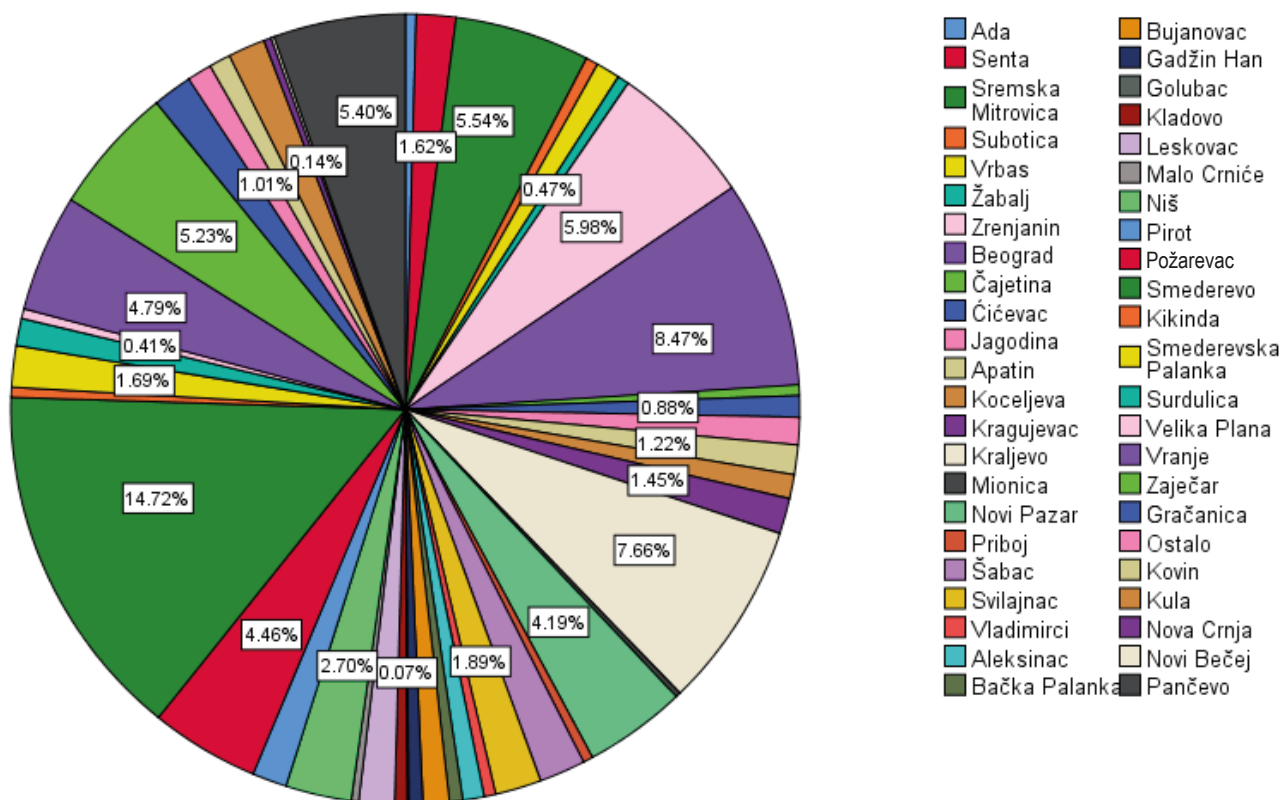
Ovo istraživanje je bilo usmereno ka davaocima krvi koji daju krv van transfuzioloških sala, na akcijama kada je Crveni krst glavni „domaćin“, odnosno na davaoce krvi koji daju krv prevashodno u lokalnoj zajednici, pod okriljem Crvenog krsta u svojoj sredini.

Od planiranih 2.500 davalaca, uzorak čini 2.962 davalaca koji su se odazvali akcijama DDK u periodu od 7. februara do 31. marta i dobrovoljno pristali da učestvuju u istraživanju (oni koji su dali krv na akciji 94% i oni koji su odbijeni 6%). U tom periodu ukupno je učestvovalo 45 organizacija na realizovanim akcijama u tom periodu.

Obuvaćene sredine i odziv davalaca u konkretnim sredinama:

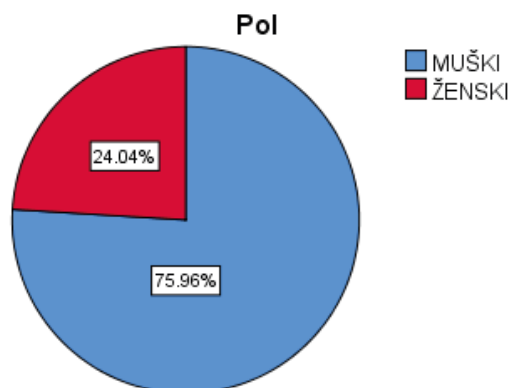
Naziv	Broj davalaca koji su učestvovali u istraživanju	% u odnosu na ukupan broj davalaca koji su učestvovali u istraživanju
Ada	13	0.4
Senta	48	1.6
Sremska Mitrovica	164	5.5
Subotica	15	0.5
Vrbas	29	1.0
Žabalj	14	0.5
Zrenjanin	177	6.0
Beograd	251	8.5
Čajetina	13	0.4
Ćićevac	26	0.9

Naziv	Broj davalaca koji su učestvovali u istraživanju	% u odnosu na ukupan broj davalaca koji su učestvovali u istraživanju
Jagodina	33	1.1
Apatin	36	1.2
Koceljeva	29	1.0
Kragujevac	43	1.5
Kraljevo	227	7.7
Mionica	6	0.2
Novi Pazar	124	4.2
Priboj	12	0.4
Šabac	56	1.9
Svilajnac	56	1.9
Vladimirci	14	0.5
Aleksinac	26	0.9
Bačka Palanka	16	0.5
Bujanovac	32	1.1
Gadžin Han	17	0.6
Golubac	2	0.1
Kladovo	15	0.5
Leskovac	43	1.5
Malo Crniće	9	0.3
Niš	80	2.7
Pirot	42	1.4
Požarevac	132	4.5
Smederevo	436	14.7
Kikinda	12	0.4
Smederevska Palanka	50	1.7
Surdulica	33	1.1
Velika Plana	12	0.4
Vranje	142	4.8
Zaječar	155	5.2
Gračanica	48	1.6
Ostalo	30	1.0
Kovin	26	0.9
Kula	45	1.5
Nova Crnja	9	0.3
Novi Bečej	4	0.1
Pančevo	160	5.4
Ukupno	2962	100.0



Struktura uzorka na osnovu pola davalaca:

	Broj	%
MUŠKI	2250	76.0
ŽENSKI	712	24.0
Ukupno	2962	100.0

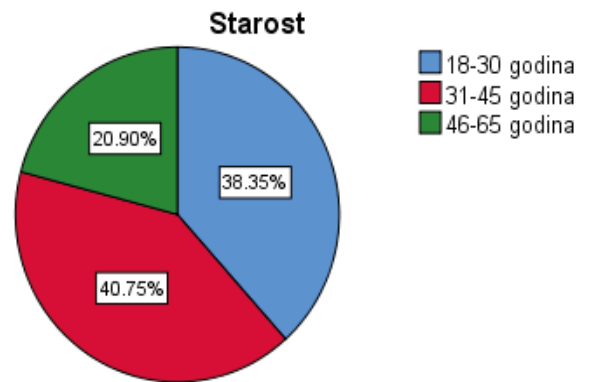


S obzirom na to da podaci sa akcija dobrovoljnog davanja krvi govore o tome da je u populaciji davalaca 23–27% žena, obuhvaćeni uzorak je reprezentativan s obzirom na to da ga čini 76% muških ispitanika i 24% ženskih ispitanica.



Struktura uzorka po starosnim kategorijama davalaca:

	Broj	%
18-30 godina	1136	38.4
31-45 godina	1207	40.7
46-65 godina	619	20.9
Ukupno	2962	100.0

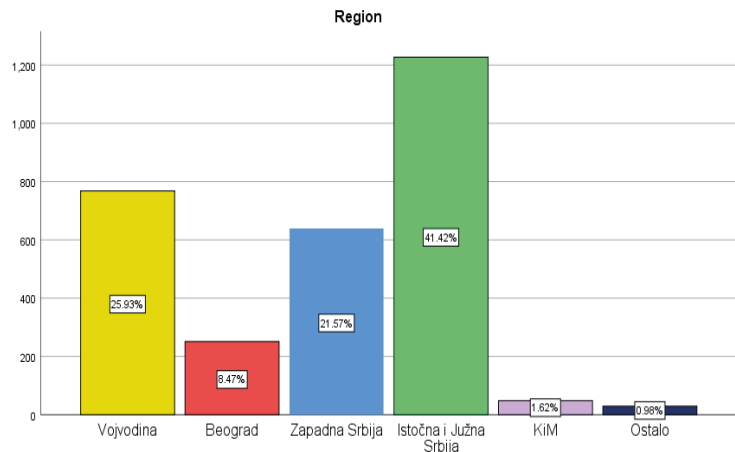


Na osnovu postojećih podataka redovno prikupljenih u praćenju uspešnosti svake pojedinačne akcije dobrovoljnog davalatstva krvi, očekivano je bilo da najveći procenat ispitanika budu davaoci krvi srednje generacije, zatim davaoci iz grupe mlađih ispitanika, te da će najmanje ispitanika biti starijih od 45 godina.

Uzorak obuhvaćenih davalaca krvi je upravo takav – obuhvata sve starosne kategorije davalaca i to: 38% davalaca starosti 18–30 godina, 41% davalaca starosti 31–45 godina i 21% ispitanika starosti 46–65 godina.

Struktura uzorka na osnovu zastupljenosti ispitanika po regionima:

	Broj	%
Vojvodina	768	25.9
Beograd	251	8.5
Zapadna Srbija	639	21.6
Istočna i Južna Srbija	1227	41.4
KiM	48	1.6
Ostalo	29	1.0
Ukupno	2962	100.0



S obzirom na to da se akcije dobrovoljnog davanja krvi odvijaju svakodnevno (radnim danima prosečno se organizuje 13 akcija dobrovoljnog davanja krvi dnevno) širom zemlje, pri postavlci istraživanja pretpostavljeno je da će ispitanici biti iz svih krajeva naše zemlje.

Analiza je pokazala da je zastupljenost ispitanika po regionima/oblastima Srbije ravnomerno raspoređena. Najveći broj davalaca krvi je iz centralne Srbije (63%), zatim iz Vojvodine (skoro 26%), iz Beograda (8,5%), dok su ostali procenti zanemarljivi. Deo ispitanika koji su podvedeni pod „ostalo” pripadaju gradu Beogradu (anketa je rađena na nivou opština), ali kako tu davaoci krvi često nisu vezani za jedno mesto za davanje krvi, može se pretpostaviti, na osnovu tih podataka, da je Beograđana bilo oko 10%.

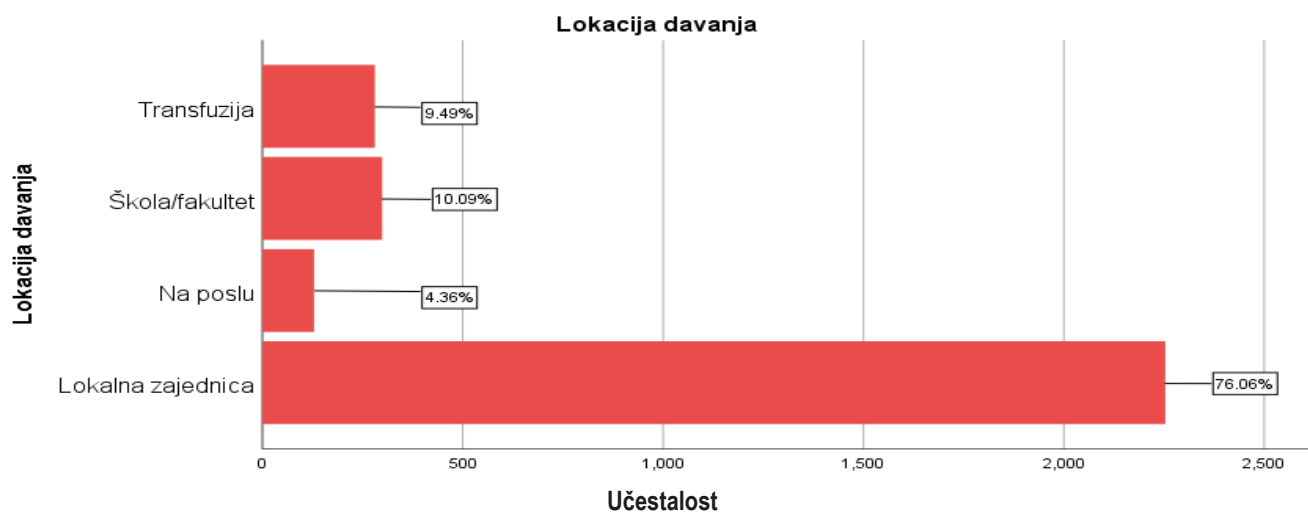
Očekivano, Beograđani su najmanje bili zainteresovani za učešće u anketiranju jer nisu „lokalno” obojeni, a zbog brzog stila života i relativno čestih situacija u kojima su u prilici da se izjašnjavaju po različitim pitanjima (jer su često predmet interesovanja marketinških kuća i kompanija), nisu posebno zainteresovani da učestvuju u istraživanjima.

PREFERIRANI TIP AKCIJE NA KOJOJ SE DAJE KRV

U periodu pre korone i pre usvajanja novog Zakona o transfuzijskoj medicini 2018. godine, tip akcije na kojoj građani najčešće daju krv bio je relativno ujednačen – zaposleni su davali krv u preduzećima, učenici i studenti u školama i na fakultetima, građani u salama transfuzija (u gradovima gde je to bilo moguće), a deo akcija je bio u lokalnoj zajednici. S koronom, ta struktura se promenila. Promenilo se i ponašanje ljudi, njihove navike, način života i rada (rad od kuće, onlajn-nastava i sl.), te je od 2020. godine jasan trend porasta broja akcija u lokalnoj zajednici, i broj davalaca koje njima gravitiraju, zbog čega je i bilo značajno sprovesti istraživanje upravo na akcijama koje se sprovode „na terenu”. Ako se tome doda da je u preko 40 sredina u Srbiji od 2018. godine sukcesivno prestala da se prikuplja krv u bolnicama čije su ekipe do tada prikupljale krv na svakodnevnom nivou, a da je nakon 2018. godine ta obaveza prešla na ovlašćene transfuzijske ustanove, a pre svega na Crveni krst u tim sredinama, bilo je veoma značajno sagledati odgovore građana koji daju krv da bi to nastavili da čine ili se na to odlučili prvi, drugi ili neki naredni put.

Očekivano, najveći broj ispitanika se izjasnio da najčešće daje krv u lokalnoj zajednici 76%. Ostali: 10,1% ispitanika se izjasnilo da krv daje na akcijama koje se organizuju u školi/na fakultetu, 9,5% u transfuziološkim ustanovama, a 4,4% ispitanika u akcijama koje se organizuju u preduzećima. U vremenu pandemije kada je sistem školstva skoro potpuno prešao na onlajn-nastavu, preduzeća koja posluju na način koji im dozvoljava odsustvo iz kancelarije su potpuno promenila način poslovanja, i sve više kompanija je nastavilo da posluje na takav način, veoma je logično da je dominantna većina dala krv u lokalnoj zajednici. S obzirom na to da će u narednom periodu predominantni tip akcije ostati tip akcije „lokalna zajednica” (Dom kulture, prostor Crvenog krsta, transfuziomobil i sl.), značajno je sagledati odgovore davalaca krvi da bi se učinilo sve da njihovo poverenje i zadovoljstvo bude na što višem nivou.

	Broj	%
Lokalna zajednica	2253	76.1
Na poslu	129	4.4
Škola/fakultet	299	10.1
Transfuzija	281	9.5
Ukupno	2962	100.0



UČESTALOST DAVANJA KRVI

S obzirom na to da se ovlašćene transfuzijske ustanove i Crveni krst u Srbiji najviše oslanjaju na redovne, višestruke dobrovoljne davaoce krvi, očekivano je da će među ispitanicima biti najviše redovnih davalaca krvi. Analiza istraživanja je to i potvrdila.

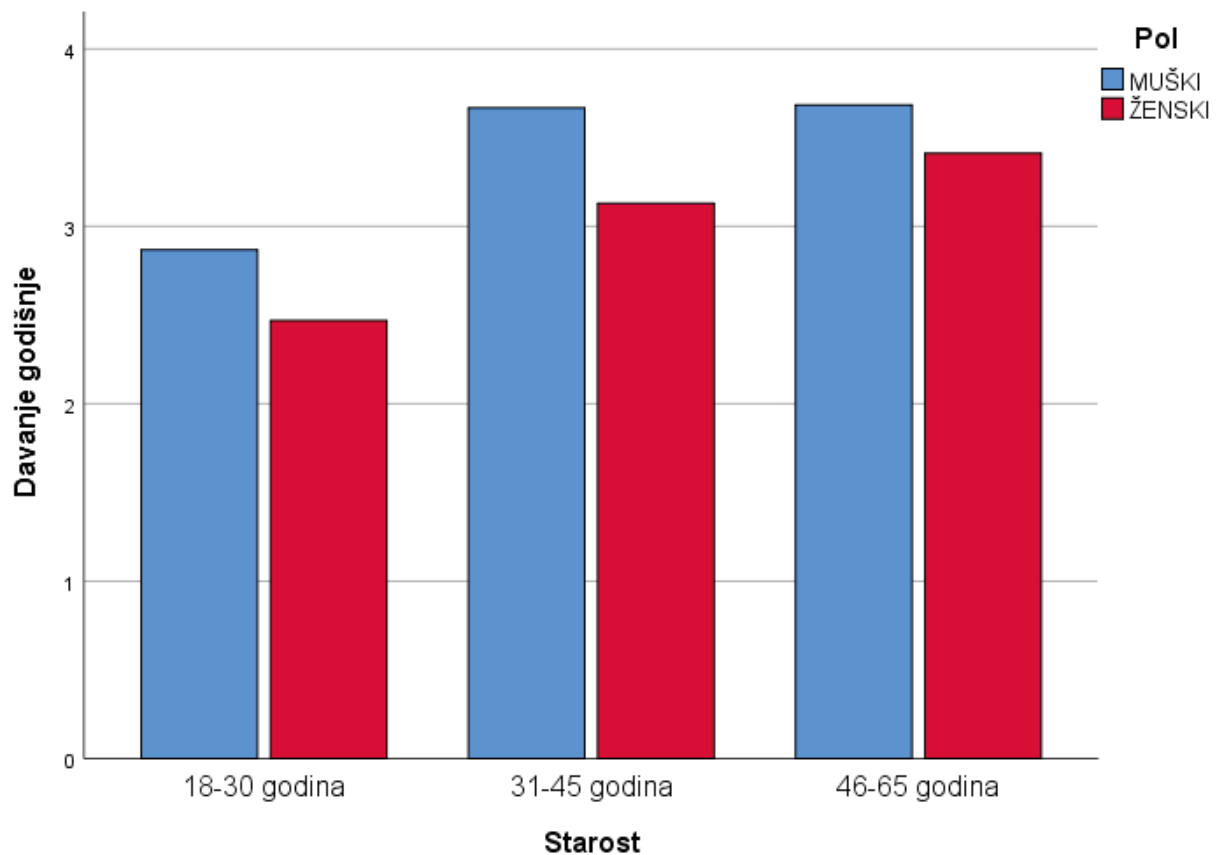
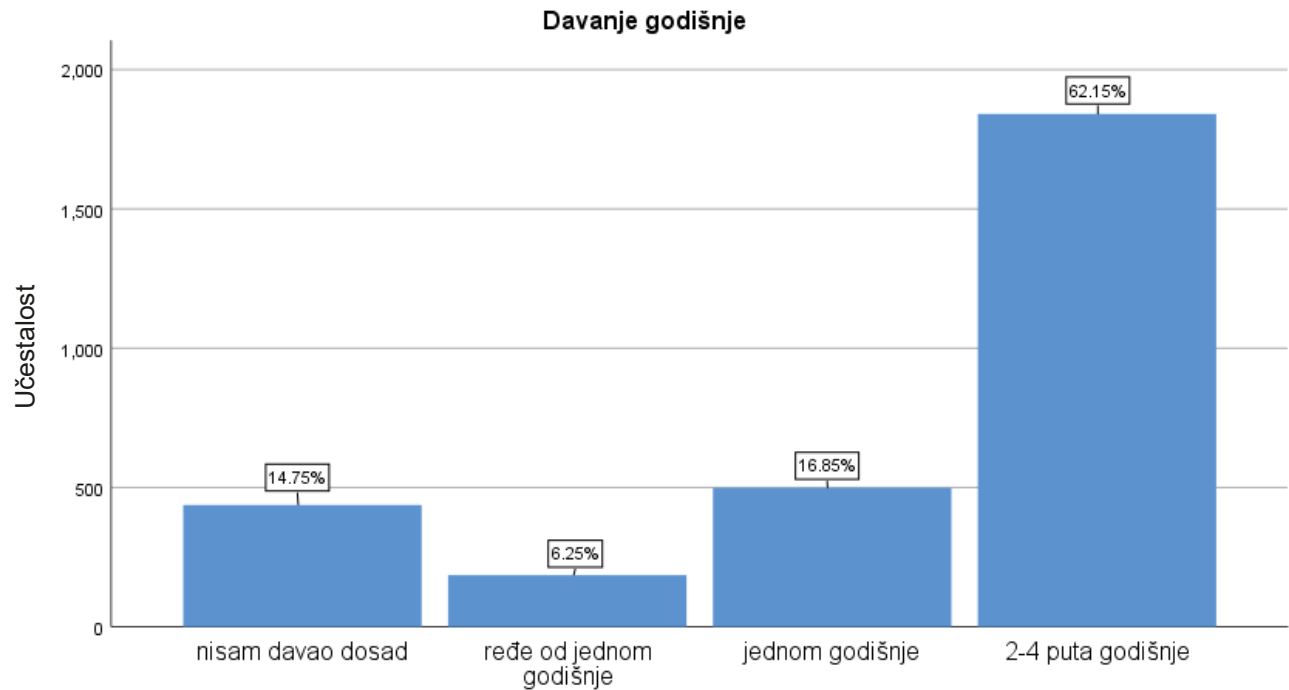
Kada se posmatra koliko puta su ispitanici davali krv, najviše je onih koji su redovni davaoci 62% (daju krv 2–4 puta godišnje), zatim slede oni koji daju krv jednom godišnje 16,85%, pa 14,75% onih koji do sada nisu davali, što je razumljivo s obzirom na to da u uzorak ulaze i učenici srednjih škola. Najmanji procenat – 6,25% je onih koji krv daju ređe od jednom godišnje. Analiza starosti ispitanika ukazuje da je približno 68% ispitanika starosti od 30 godina, što bi se moglo dovesti u vezu sa brojem ispitanika, koji se smatraju redovnim davaocima.

Posmatrajući broj davanja u odnosu na starosne grupe davalaca, može se primetiti da su u svim žene manje zastupljene, tj. dominiraju muškarci, što se može dovesti i u vezu sa dužim vremenskim intervalom koji je potrebno proći između dva davanja kod žena, ali i životnim dinamikom većine žena koje vremenom u dužem vremenskom intervalu nisu u kriterijumu za davanje krvi (trudnoće i dojenje, kao privremene kontraindikacije za davanje krvi).

Broj novih davanja od skoro 15% se poklapa sa podacima koje inače u ovoj oblasti postoje – da svake godine oko 15% novih osoba pristupi davanju krvi, i to mahom maturanata. Istraživanje je pokazalo da postoji značajan broj neredovnih davalaca krvi koji daju krv ređe od jednom godišnje ili samo jedanput godišnje kojih u zbiru ima gotovo jedna četvrtina. To je ogroman potencijal koji se mora uzeti u obzir. Redovnim ili redovnijim odzivima ovih osoba bismo imali više redovnih davalaca krvi, te potencijalno veći broj prikupljenih jedinica krvi. To su osobe već senzibilisane za dobrovoljno davanje krvi, ali je potrebno detaljnije istražiti razloge njihovih povremenih, a ne redovnih davanja krvi i podstaći ih na redovnost davanja krvi (najmanje dva puta godišnje, shodno definiciji Svetske zdravstvene organizacije o redovnosti davanja krvi).

	Broj	%
nisam davao do sad	437	14.8
ređe od jednom godišnje	185	6.2
jednom godišnje	499	16.8
2-4 puta godišnje	1841	62.2
Ukupno	2962	100.0





OBUHVAT DAVALACA VS ODBIJENIH NA AKCIJI

S obzirom na to da je broj odbijenih na akcijama dobrovoljnog davanja krvi između 12% i 15% godišnje, očekivano je bilo da će većina ispitanika biti među osobama koje su dale krv. Među ispitanicima je upravo 94% onih koji su dali krv na akcijama i 6% onih koji su odbijeni.

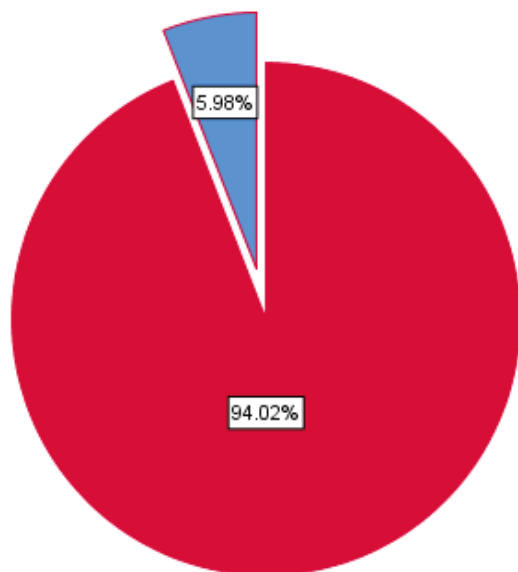
Po učestalosti davanja krvi, najčešće odbijani građani su bili oni koji do sada nisu davali krv, uzrasta 18-30 godina, čak 54%, a među njima ima više žena nego muškaraca. Ovaj podatak je očekivan jer davaoci koji prvi put daju krv najčešće nisu dovoljno pripremljeni kad je reč o kriterijumima ko i kad može biti davalac krvi. Analiza pokazuje da postoji potreba da se posebna pažnja usmeri na „prva davanja“ u smislu bolje pripreme potencijalnih davalaca pre nego što se odazovu akciji kako ne bi dolazilo do razočaranja i eventualnog odustajanja kod tih osoba od davanja.

Najverovatnije zbog osujećenja želje da pomognu time što su bili odbijeni, jedan broj nije želeo da učestvuje u istraživanju, jer su odmah odlazili sa lica mesta nakon pregleda kod lekara i tako nisu bili u prilici da učestvuju u istraživanju. Treba obratiti pažnju na taj podatak jer svetska istraživanja pokazuju da se svega 11–16% odbijenih osoba, posebno kad je reč o manjem broju davanja, ponovo vraća da bi pokušalo ponovo da dâ krv. To je potencijal koji se u velikom procentu gubi, a na šta bi trebalo obratiti pažnju u budućnosti i razviti program koji bi se posebno bavio privremeno odbijenim davaocima krvi.

	Broj	%
DA	2785	94.0
NE	177	6.0
Ukupno	2962	100.0

Dao krv na akciji

■ DA
■ NE



DOSTUPNOST/PRISTUPAČNOST LOKACIJE NA KOJOJ SE ODVIJA AKCIJA

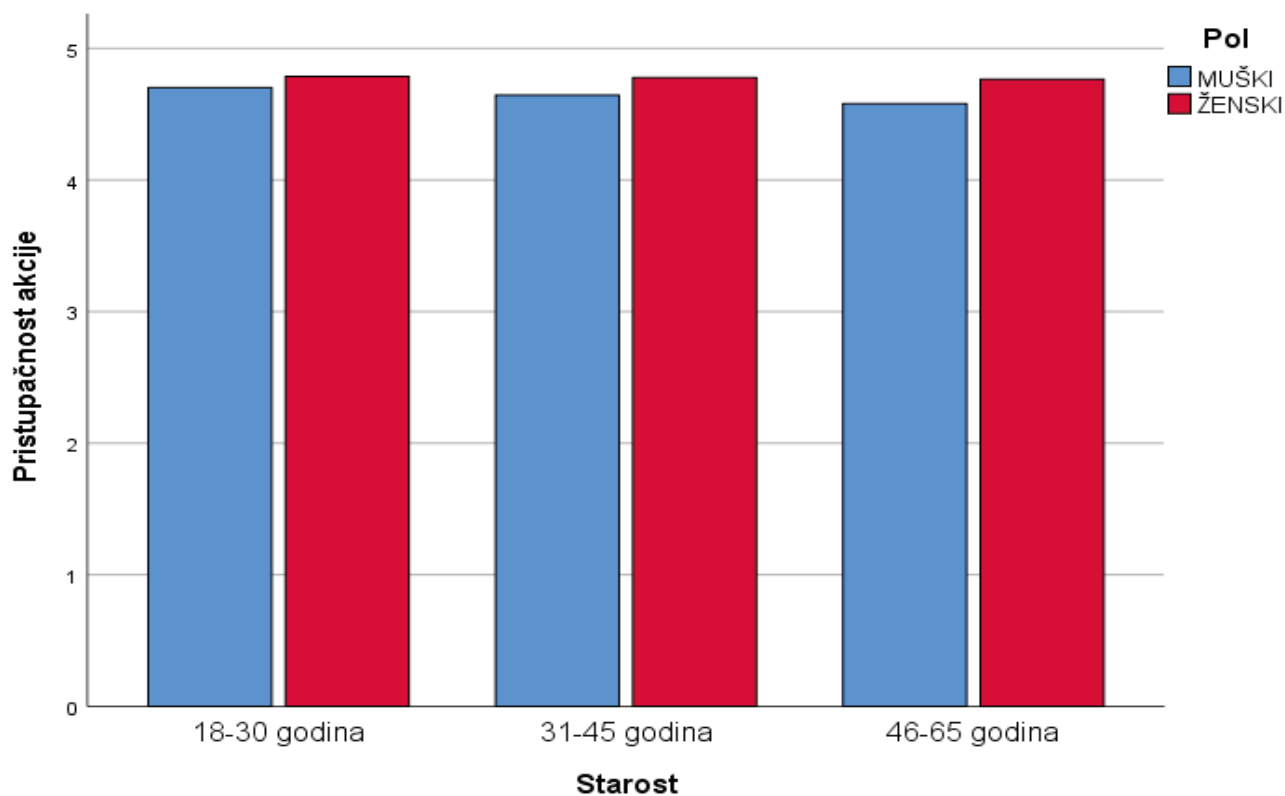
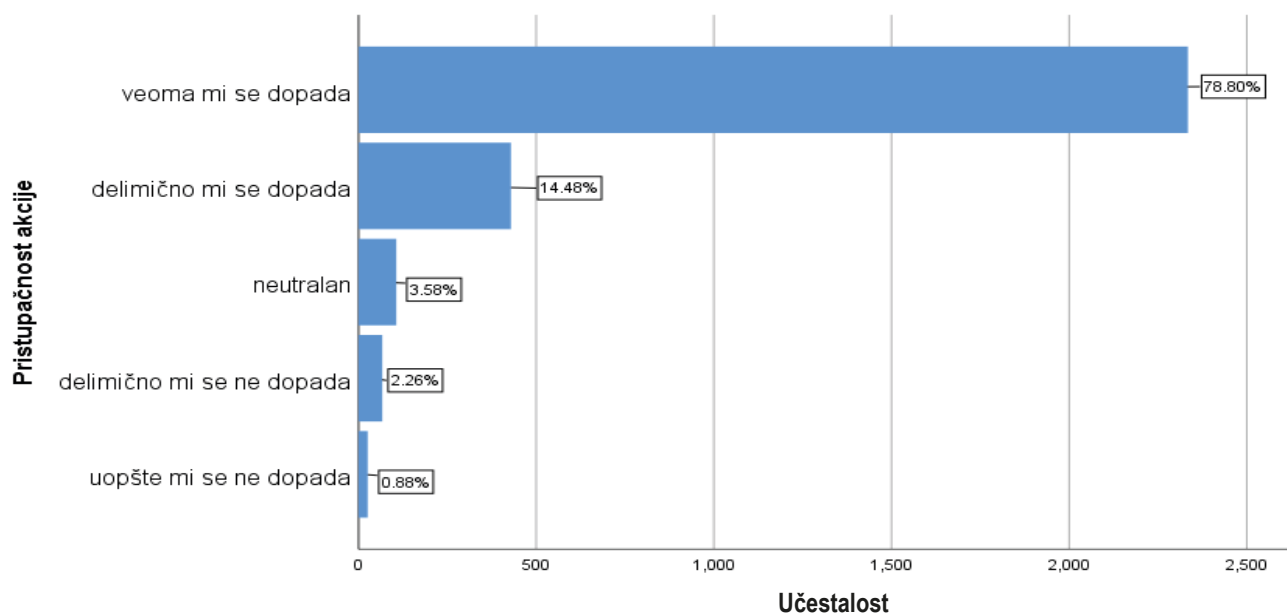
Nakon izmene Zakona o transfuzijskoj medicini RS (Sl. glasnik br. 40/17 i 103/17) koji je sveo broj sala za davanje krvi u kojima može da se dâ krv samo na veće gradove, organizacije Crvenog krsta su bile one koje su u svojim sredinama nalazile najpristupačnije lokacije za davanje krvi za akcije u lokalnoj zajednici. Često su uslovi zavisili od onoga šta lokalna samouprava može da ponudi kao prostor za odvijanje akcija, bez nadoknade, ukoliko prostor gde se nalazi sam Crveni krst ne zadovoljava standardno propisane uslove za odvijanje akcija dobrovoljnog davanja krvi. To su različiti prostori (bioskopi, sale skupštine opština, sale i prostori škola, Domovi kulture) – svi ustupljeni na korišćenje pro bono. Zbog toga se u nekim sredinama akcije odvijaju u transfuziomobilu ovlašćenih transfuzijskih ustanova koji je mobilan, lak za postavljanje, ali ima svoja ograničenja pre svega u mesecima ekstremnih temperatura (zima, leto). Tamo gde su uslovi dozvoljavali, akcije se odvijaju u prostorijama organizacije Crvenog krsta.

Bilo je očekivano da višestruki davaoci krvi, naviknuti na komfor davanja krvi u preduzeću ili u lokalnoj transfuziji, reaguju na promenu prostora prikupljanja krvi o čemu govore i podaci dobijeni iz istraživanja. Ipak, očigledno je da je vreme učinilo svoje, da su te promene koje su ipak bile pre nekoliko godina manje aktuelne i da se davaoci navikavaju na današnje uslove prikupljanja krvi u lokalnoj zajednici.

Većina anketiranih davalaca krvi zadovoljna je prostorom u kom se akcija odvija, velikom procentu, gotovo 79% svih ispitanika. Ipak, oko 20% anketiranih davalaca ima određene zamerke ili nema mišljenje o tome. Organizacije Crvenog krsta su sve dobile odgovore svojih davalaca krvi tako da je jasno da u pojedinim sredinama lokacije za davanje krvi nisu najpristupačnije ili najuslovnije za davanje krvi. To je signal, kako Crvenom krstu tako i ovlašćenoj transfuzijskoj ustanovi da bi sa lokalnom samoupravom trebalo pronaći adekvatniji prostor za odvijanje akcija dobrovoljnog davanja krvi, pogotovo što nema razlike u ovom odgovoru u odnosu na pol ili uzrast davalaca krvi. Među ispitanicima nezadovoljnih lokacijom održavanja akcija više je muškaraca nego žena, što je direktno povezano za brojem anketiranih muških i ženskih ispitanika. Mesto davanja krvi je važno i, ukoliko postoje mogućnosti promene lokacije, treba je imati u vidu. Za buduća istraživanja važno je imati u vidu detalje koji mogu doprineti boljem razumevanju razloga koji utiču na to da se davaoci izražavaju u preko 20% slučajeva da su manje zadovoljni ili nezadovoljni lokacijom na koju dolaze da bi dobrovoljno dali krv.

	Broj	%
uopšte mi se ne dopada	26	0,9
delimično mi se ne dopada	67	2.3
neutralan	106	3.6
delimično mi se dopada	429	14.5
veoma mi se dopada	2334	78.8
Ukupno	2962	100.0



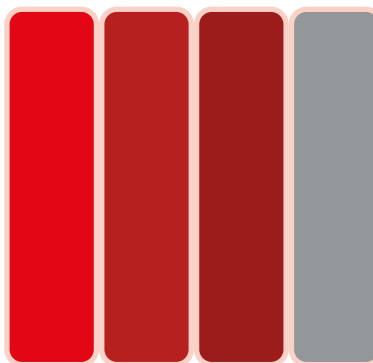


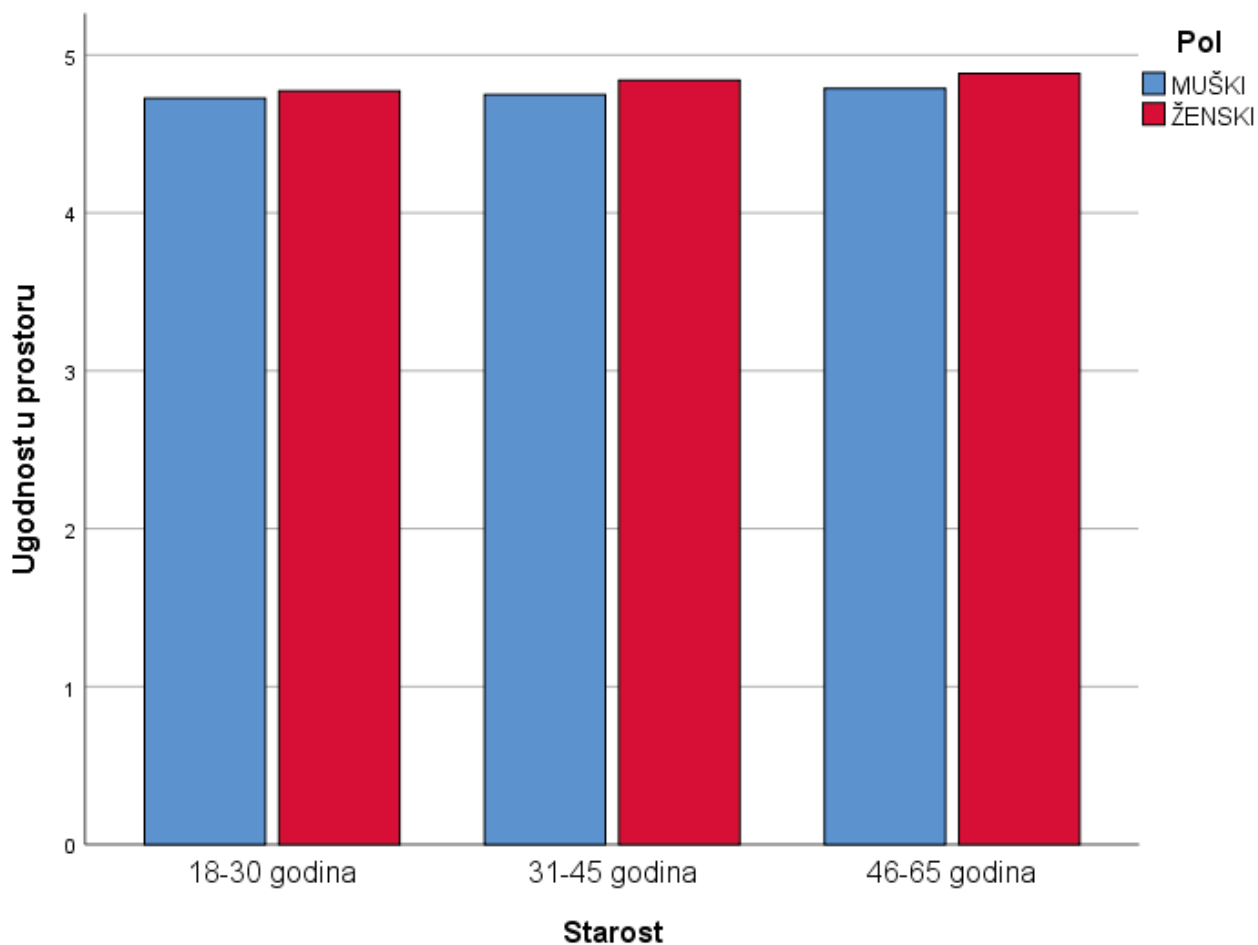
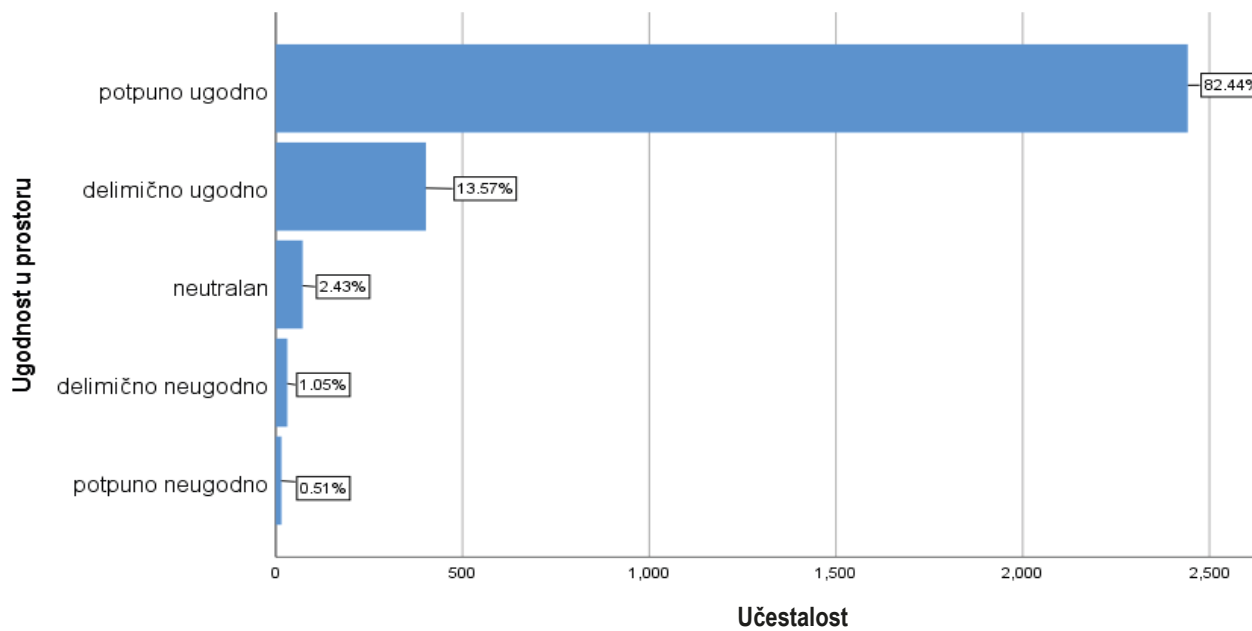
OSEĆAJ UGODNOSTI U PROSTORU ZA DAVANJE KRVI

Na osnovu iskustava razgovora sa dobrovoljnim davaocima krvi na akcijama davanja krvi i na osnovu njihovog odziva, pošlo se od pretpostavke da je davaocima uglavnom prijatno u prostoru u kom se odvija akcija jer bi u suprotnom, najverovatnije prestali da se odazivaju. Praksa je pokazala da je jedan broj davalaca krvi zaista jedno vreme odlagao svoje davanje krvi neposredno po početku primene novog Zakona o transfuzijskoj medicini, a najveći broj je posle nekog vremena nastavio da daje krv jer je očigledno altruistički impuls bio jači od drugih faktora. U tom smislu i u ovom istraživanju rezultati su pokazali da se većina ispitanika izjasnila da se oseća potpuno ugodno u prostoru koji je namenjen za davanje krvi, njih 82% ili delimično ugodno – 13,6%. Žene se u svim starosnim kategorijama prosečno nešto više u odnosu na muškarce izjašnjavaju da im je udobno. Ovo govori da je potrebno da se na akcijama i za dodatnih 20% osoba koje se ne osećaju potpuno ugodno učini sve da se to pomeri ka neutralnom, a poželjno ka ugodnom, što svakako može da se postigne pitanjima davaocima na samoj akciji šta im prija, a šta ne, da bi se procenat zadovoljnih podigao.

Među davaocima krvi nema razlike kad je reč o ugodnosti prostora u kom se održava akcija, većina je zadovoljna (preko 70%). Među onima kojima se ne osećaju ugodno najviše je redovnih davalaca, 73%. Ti višestruki davaoci sećaju se prethodnih lokacija (pre promena Zakona o transfuzijskoj medicini 2018. godine) i davanje krvi u svojoj lokalnoj transfuziološkoj ustanovi u kojoj se od promene Zakona krv više ne daje, što još uvek, očigledno utiče na njihov doživljaj „nasilne“ i neželjene promene koju doživljavaju kao „neugodnu“ ili „manje ugodnu“. Ipak, ovaj podatak treba da bude predmet nekog novog istraživanja jer je pitanje opšteg karaktera i ne može se tačno utvrditi razlog njihovog manjeg zadovoljstva ili njegovog nepostojanja.

	Broj	%
potpuno neugodno	15	0.5
delimično neugodno	31	1.0
neutralan	72	2.4
delimično ugodno	402	13.6
potpuno ugodno	2442	82.4
Ukupno	2962	100.0



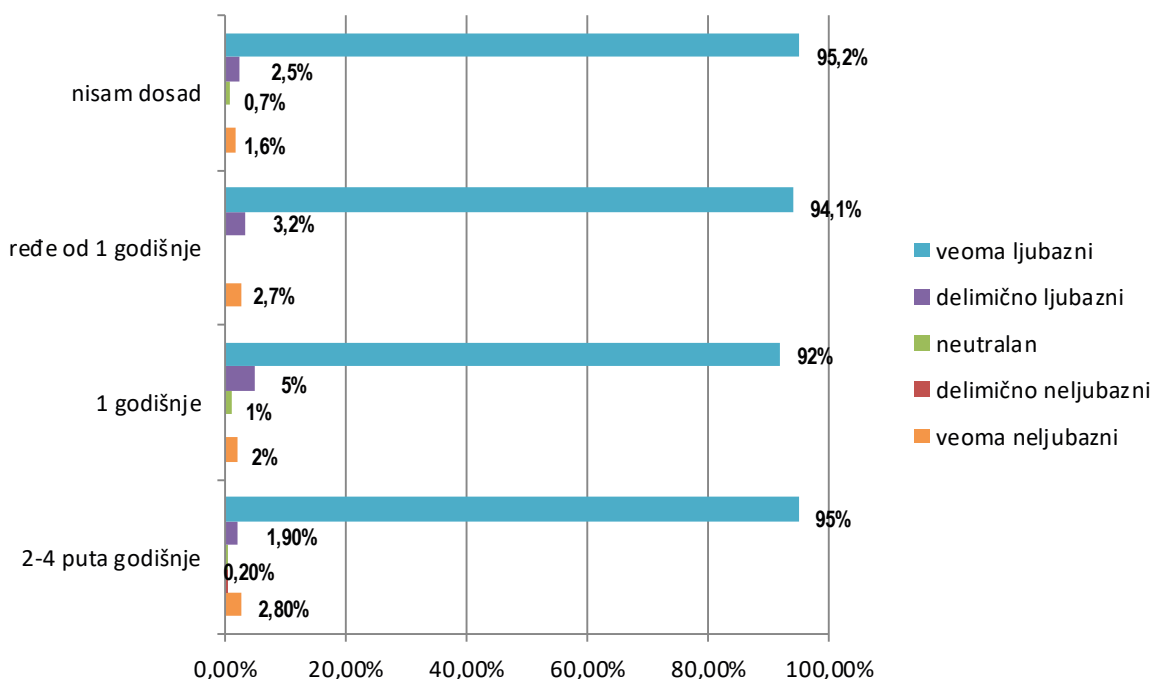


Frekvencija davanja*ljubaznost volontera			Ljubaznost volontera CK					Total
			veoma neljubazni	delimično neljubazni	neutralan	delimično ljubazni	veoma ljubazni	
Davanje godišnje	nisam dosad	Broj	7	0	3	11	416	437
		% Davanje godišnje	1.6%	0.0%	0.7%	2.5%	95.2%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	9.5%	0.0%	25.0%	14.3%	14.9%	14.8%
		% Ukupno	0.2%	0.0%	0.1%	0.4%	14.0%	14.8%
Davanje godišnje	ređe od jednom godišnje	Broj	5	0	0	6	174	185
		% Davanje godišnje	2.7%	0.0%	0.0%	3.2%	94.1%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	6.8%	0.0%	0.0%	7.8%	6.2%	6.2%
		% Ukupno	0.2%	0.0%	0.0%	0.2%	5.9%	6.2%
	jednom godišnje	Broj	10	0	5	25	459	499
		% Davanje godišnje	2.0%	0.0%	1.0%	5.0%	92.0%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	13.5%	0.0%	41.7%	32.5%	16.4%	16.8%
		% Ukupno	0.3%	0.0%	0.2%	0.8%	15.5%	16.8%
	2-4 puta godišnje	Broj	52	1	4	35	1749	1841
		% Davanje godišnje	2.8%	0.1%	0.2%	1.9%	95.0%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	70.3%	100.0%	33.3%	45.5%	62.5%	62.2%
		% Ukupno	1.8%	0.0%	0.1%	1.2%	59.0%	62.2%
Ukupno	Broj	74	1	12	77	2798	2962	
	% Davanje godišnje	2.5%	0.0%	0.4%	2.6%	94.5%	100.0%	
	% Ljubaznost volontera CK	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
	% Ukupno	2.5%	0.0%	0.4%	2.6%	94.5%	100.0%	

LJUBAZNOST VOLONTERA CRVENOG KRSTA NA AKCIJI

Koncept volontiranja je rad na dobrovoljnoj bazi, te je jasno da su svi volonteri na akcijama davanja krvi zato što to žele da rade. Uglavnom je reč o mladim ljudima (na primer iz 2021. godine, prema statističkom obrascu za izveštavanje koji popunjavaju organizacije Crvenog krsta u Srbiji, od 3.733 volontera u davalatstvu krvi, 73% su mlađi od 30 godina). Dobra namera volontera uglavnom bude prepoznata i poštovana od samih davalaca krvi koji na njih pozitivno reaguju, što i sami rezultati istraživanja govore.

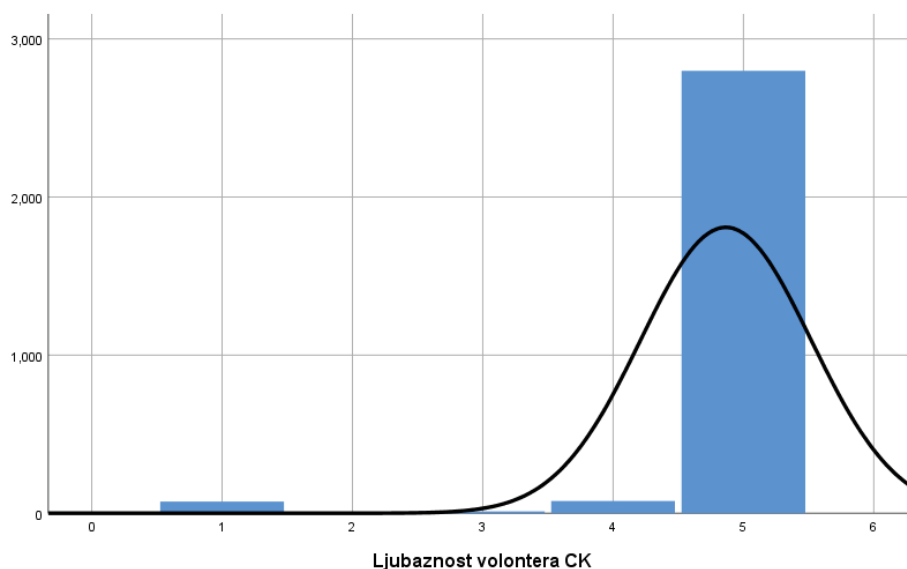
Skoro se 95% svih davalaca krvi izjasnilo da su volonteri prema njima bili veoma ljubazni, što se i očekuje i jer im je i zadatak da davaocima učine boravak na akciji prijatnim, sa što manje zadržavanja. Međutim, 5% davalaca krvi to nije tako ocenilo. Iako ovaj procenat nije visok, potrebno je obratiti pažnju na adekvatnu selekciju volontera koji će biti na raspolaganju na akciji, njihovu motivisanost, obučenost, kao i dovoljan broj u odnosu na procenjeni broj davalaca koji treba da se odazove akciji. Među redovnim davaocima vidimo jasnu polarizaciju u odgovorima: ocenjuju ih ili kao izuzetno ljubazne ili izuzetno neljubazne. Najnezadovoljniji ljubaznošću volontera su muškarci, starosti između 31. i 45. godine, a najviše, kao veoma ljubazni, ocenjeni su u populacionoj kategoriji od 18. i 30. godine. S obzirom na to da su mladi volonteri najčešće prisutni na akcijama davanja krvi, ovaj podatak navodi na zaključak da su očekivanja od volontera kod populacije srednjih godina visoka, dok kod mladih to nije slučaj. Mladi volonteri se osećaju komotnije sa svojim vršnjacima i to prenose i na komunikaciju sa njima, za razliku od komunikacije sa nešto starijim davaocima koji nisu njihovi vršnjaci.



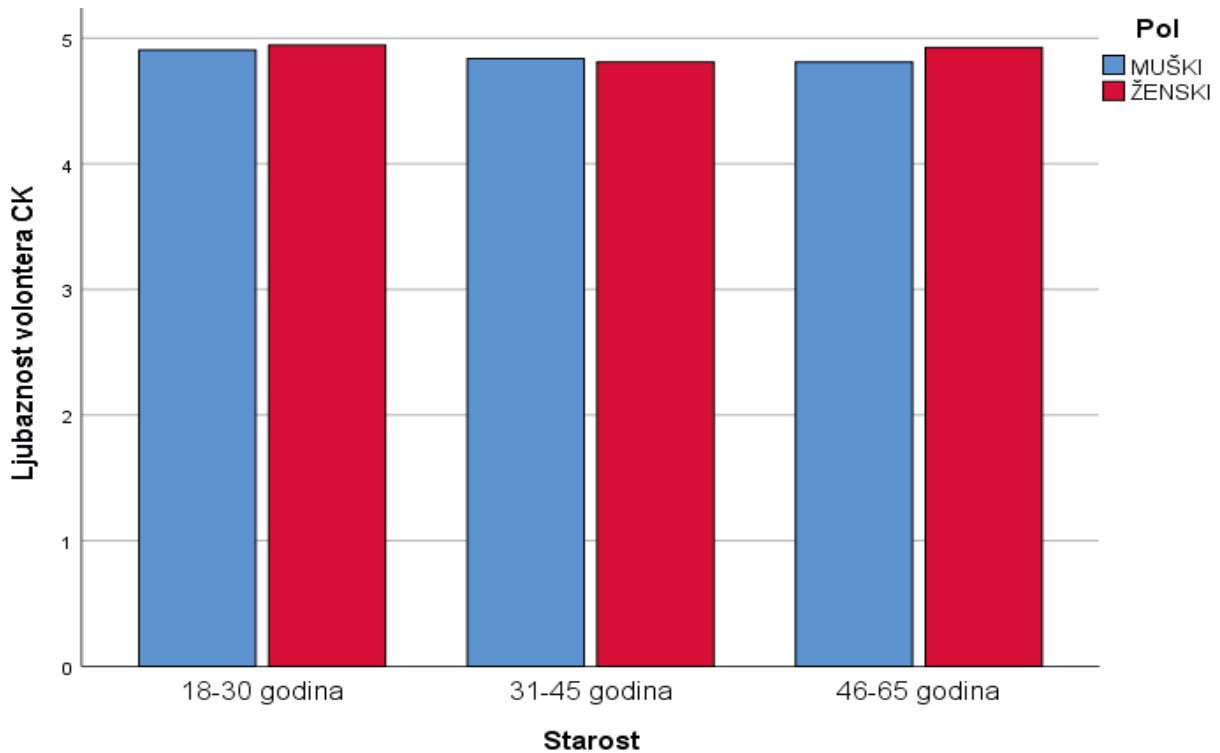
Pri planiranju akcija, u zavisnosti od toga koja je uzrasna kategorija davalaca u pitanju, treba imati u vidu da i struktura volontera na akciji treba da prati strukturu davalaca.

S druge strane, mladim volonterima treba skrenuti pažnju da komunikacija s ljudima koji nisu njihovi vršnjaci treba da premosti tu veliku generacijsku razliku. Psihološka istraživanja pokazuju da što su ljudi stariji, traže više poštovanja i očekuju veće uvažavanje, a postoje i podele na bejbi-bumere (rođeni između 1946. i 1964. godine), generaciju X (rođeni između 1965. i 1980. godine), milenijalce (rođeni između 1981. i 1995. godine), generaciju Z (rođeni između 1996. i 2010. godine) i, shodno tome, postoje različiti poželjni načini komunikacije.

	Broj	%
veoma neljubazni	74	2.5
delimično neljubazni	1	0.0
neutralan	12	0.4
delimično ljubazni	77	2.6
veoma ljubazni	2798	94.5
Ukupno	2962	100.0



Pol*Ljubaznost volontera			Ljubaznost volontera CK					Ukupno
			veoma neljubazni	delimično neljubazni	neutralan	delimično ljubazni	veoma ljubazni	
Pol	MUŠKI	Broj	62	1	8	64	2115	2250
		% Pol	2.8%	0.0%	0.4%	2.8%	94.0%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	83.8%	100.0%	66.7%	83.1%	75.6%	76.0%
		% Ukupno	2.1%	0.0%	0.3%	2.2%	71.4%	76.0%
	ŽENSKI	Broj	12	0	4	13	683	712
		% Pol	1.7%	0.0%	0.6%	1.8%	95.9%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	16.2%	0.0%	33.3%	16.9%	24.4%	24.0%
		% Ukupno	0.4%	0.0%	0.1%	0.4%	23.1%	24.0%
Ukupno		Broj	74	1	12	77	2798	2962
		% Pol	2.5%	0.0%	0.4%	2.6%	94.5%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
		% Ukupno	2.5%	0.0%	0.4%	2.6%	94.5%	100.0%



Frekvencija davanja*ljubaznost volontera			Ljubaznost volontera CK					Ukupno
			veoma neljubazni	delimično neljubazni	neutralan	delimično ljubazni	veoma ljubazni	
Davanje godišnje	nisam dosad	Broj	7	0	3	11	416	437
		% Davanje godišnje	1.6%	0.0%	0.7%	2.5%	95.2%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	9.5%	0.0%	25.0%	14.3%	14.9%	14.8%
		% Ukupno	0.2%	0.0%	0.1%	0.4%	14.0%	14.8%
Davanje godišnje	ređe od jednom godišnje	Broj	5	0	0	6	174	185
		% Davanje godišnje	2.7%	0.0%	0.0%	3.2%	94.1%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	6.8%	0.0%	0.0%	7.8%	6.2%	6.2%
		% Ukupno	0.2%	0.0%	0.0%	0.2%	5.9%	6.2%
	jednom godišnje	Broj	10	0	5	25	459	499
		% Davanje godišnje	2.0%	0.0%	1.0%	5.0%	92.0%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	13.5%	0.0%	41.7%	32.5%	16.4%	16.8%
		% Ukupno	0.3%	0.0%	0.2%	0.8%	15.5%	16.8%
	2-4 puta godišnje	Broj	52	1	4	35	1749	1841
		% Davanje godišnje	2.8%	0.1%	0.2%	1.9%	95.0%	100.0%
		% Ljubaznost volontera CK	70.3%	100.0%	33.3%	45.5%	62.5%	62.2%
		% Ukupno	1.8%	0.0%	0.1%	1.2%	59.0%	62.2%
Ukupno	Broj	74	1	12	77	2798	2962	
	% Davanje godišnje	2.5%	0.0%	0.4%	2.6%	94.5%	100.0%	
	% Ljubaznost volontera CK	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
	% Ukupno	2.5%	0.0%	0.4%	2.6%	94.5%	100.0%	

LJUBAZNOST TRANSFUZILOŠKE EKIPE NA AKCIJI

S obzirom na to da su, za razliku od volontera, transfuziološke ekipe profesionalci koji svakodnevno imaju komunikaciju sa dobrovoljnim davaocima krvi, te da im je osnovni zadatak da prikupe što veći broj jedinica krvi, očekivano je da će biti pozitivno ocenjeni od samih davalaca, odnosno da je ljubaznost ocenjena na visokom nivou.

Dobijeni rezultati se distribuiraju oko visoko pozitivnih vrednosti, odnosno ocene da su veoma ljubazni u procentu od gotovo 92%. Uzevši u obzir da je ekipi koja prikuplja krv to profesionalno opredeljenje, neophodno je da u budućnosti broj nezadovoljnih ili manje zadovoljnih bude još niži da bismo zadržali zadovoljne davaoce krvi koji će se ponovo odazvati akcijama.

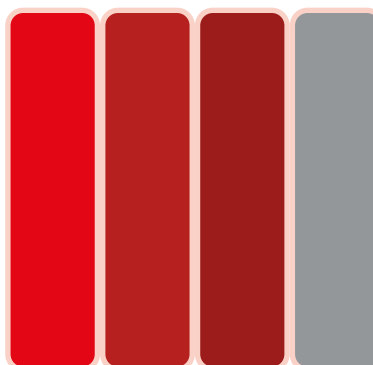
Podaci pokazuju da ispitanice ženskog pola prosečno nešto izraženije procenjuju veću ljubaznost u odnosu na ispitanike muškog pola u svim starosnim kategorijama. Po pitanju ocene ljubaznosti, ekipe transfuzije su ocenjene kao veoma neljubazne u populaciji 31-45 godina, ali ista kategorija ispitanika ih je ocenila i kao veoma ljubazne. Svakako, to može imati svoje uporište u tome da ni ekipe transfuzije nisu iste, te da se davaoci krvi imaju zaista različita iskustva, ali i da višestruki davaoci imaju visoka očekivanja, a deo njih ima prijateljski odnos sa članovima ekipe jer ih poznaje nakon svojih višestrukih odziva akcijama davanja krvi.

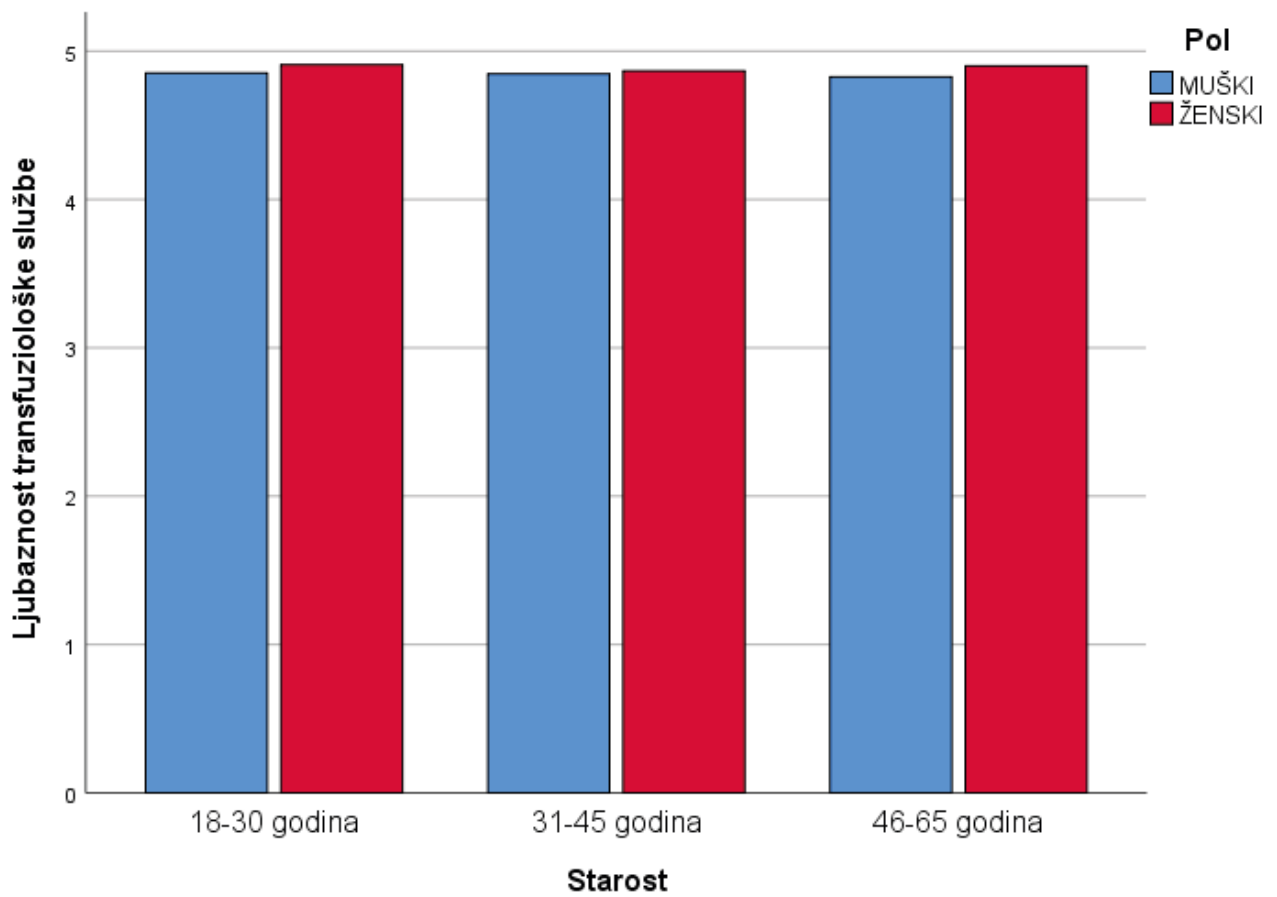
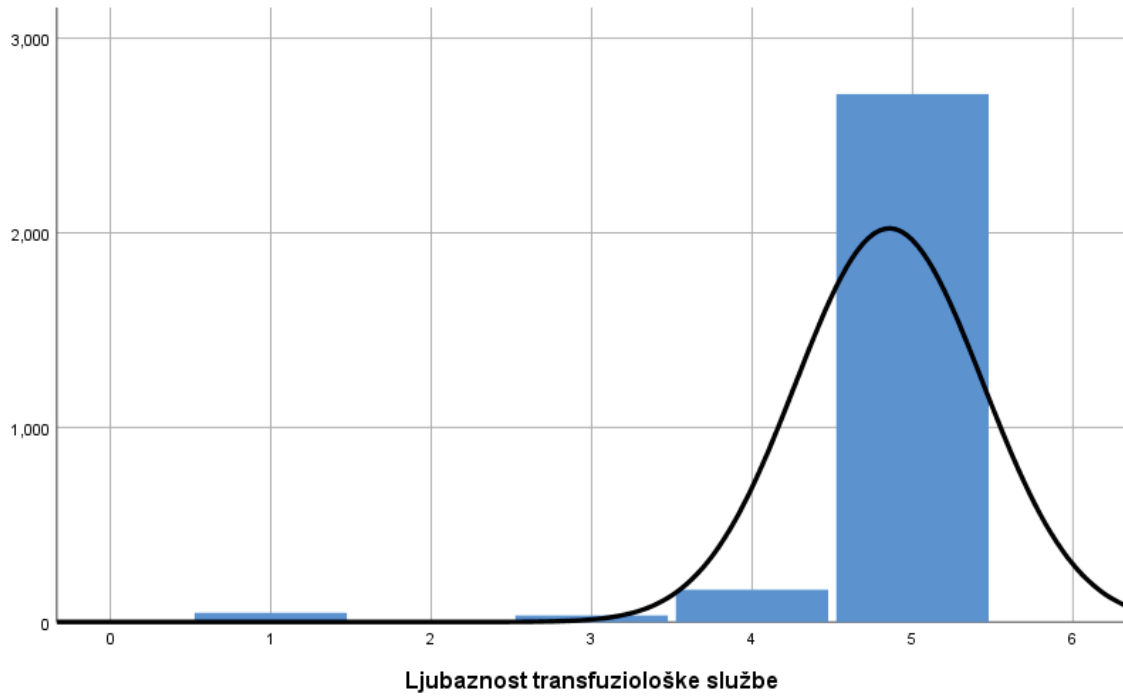
Posebnu pažnju transfuziološke ekipe treba da obrate na populaciju starosti 31-45 godina u smislu posvećivanja pažnje tim višestrukim davaocima, ne podrazumevajući njihov odziv da bismo zadržali radno sposobne davaoce srednjeg doba, tzv. "milenijalci".

Istraživanja Centra za generacijski kinezitam (<https://genhq.com/>) bavila su se istraživanjem globalnih navika različitih generacija. Njihov predsednik, Džejson Dorsi, tvrdi da su milenijalci morali da se suoče sa velikim preprekama kao što je globalna recesija koja je usledila posle velike finansijske krize 2008. godine i sa pandemijom COVID-19. Na mnogo načina milenijalci su bili u položaju da postanu veoma uspešni, ali su se sudarili sa recesijom, masovnim otpuštanjima, inflacijom, smanjenjem plata i povećanjem troškova života.

Značajno je da ne postoje razlike u oceni ljubaznosti volontera i transfuziološke ekipe u zavisnosti od toga da li je davalac krvi bio odbijen ili ne.

	Broj	%
veoma neljubazni	47	1.6
delimično neljubazni	2	.1
neutralan	34	1.1
delimično ljubazni	166	5.6
veoma ljubazni	2713	91.6
Ukupno	2962	100.0





Frekvencija davanja*ljubaznost transfuzije			Ljubaznost transfuziološke službe					Ukupno
			veoma neljubazni	delimično neljubazni	neutralan	delimično ljubazni	veoma ljubazni	
Davanje godišnje	nisam dosad	Broj	4	0	12	18	403	437
		% Davanje godišnje	0.9%	0.0%	2.7%	4.1%	92.2%	100.0%
		% Ljubaznost transfuziološke službe	8.5%	0.0%	35.3%	10.8%	14.9%	14.8%
		% Ukupno	0.1%	0.0%	0.4%	0.6%	13.6%	14.8%
	ređe od jednom godišnje	Broj	4	1	4	14	162	185
		% Davanje godišnje	2.2%	0.5%	2.2%	7.6%	87.6%	100.0%
		% Ljubaznost transfuziološke službe	8.5%	50.0%	11.8%	8.4%	6.0%	6.2%
		% Ukupno	0.1%	0.0%	0.1%	0.5%	5.5%	6.2%
	jednom godišnje	Broj	8	1	8	41	441	499
		% Davanje godišnje	1.6%	0.2%	1.6%	8.2%	88.4%	100.0%
		% Ljubaznost transfuziološke službe	17.0%	50.0%	23.5%	24.7%	16.3%	16.8%
		% Ukupno	0.3%	0.0%	0.3%	1.4%	14.9%	16.8%
	2-4 puta godišnje	Broj	31	0	10	93	1707	1841
		% Davanje godišnje	1.7%	0.0%	0.5%	5.1%	92.7%	100.0%
		% Ljubaznost transfuziološke službe	66.0%	0.0%	29.4%	56.0%	62.9%	62.2%
		% Ukupno	1.0%	0.0%	0.3%	3.1%	57.6%	62.2%
Ukupno	Broj	47	2	34	166	2713	2962	
	% Davanje godišnje	1.6%	0.1%	1.1%	5.6%	91.6%	100.0%	
	% Ljubaznost transfuziološke službe	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
	% Ukupno	1.6%	0.1%	1.1%	5.6%	91.6%	100.0%	

INFORMISANOST O COVID-19 INFEKCIJI
I DAVANJU KRVI

Od pojave pandemije 2020. godine, komunikacija u vezi sa njom je od samog početka bila usmerena na starije ljude, na brigu o njihovom zdravlju zbog činjenice da najteže podnose virus, te je ogroman broj smrtnih slučajeva i u svetu i kod nas bio upravo kod starijih ljudi, tj. kod ljudi sa nekim hroničnim bolestima. Zato se i očekivalo da je starija populacija davalaca najbolje informisana. Na isti način, pošlo se i od toga da su mladi, naročito u početku pandemije pošteđeni ozbiljnih posledica bolesti, te da su više prenosioci nego osobe koje mogu ozbiljno da poboljevaju od ovog virusa.

Poređenjem starosnih grupa i na osnovu pola dobrovoljnih davalaca krvi, može se primetiti da je u kategoriji 18–30 godina taj procenat muških i ženskih ispitanika po ovom pitanju ujednačen, dok je u drugim starosnim kategorijama, što se tiče polnih razlika, nešto izraženiji kod ispitanika muškog pola, u nešto većem procentu u starosnoj kategoriji 46–65 godina.

Ukupno je 87,4% ispitanika smatralo da je dovoljno informisano, a 2,6% da nije.

Populacija 46–65 godina je sama sebe označila kao informisanu, populacija mladih davalaca uzrasta 18–31 godina kao nesigurnu o tome da li su informisani, što može da se protumači i njihovom nezainteresovanošću za COVID-19, a zanimljivo je da je populacija davalaca krvi srednje generacije 31–45 najmanje informisana.

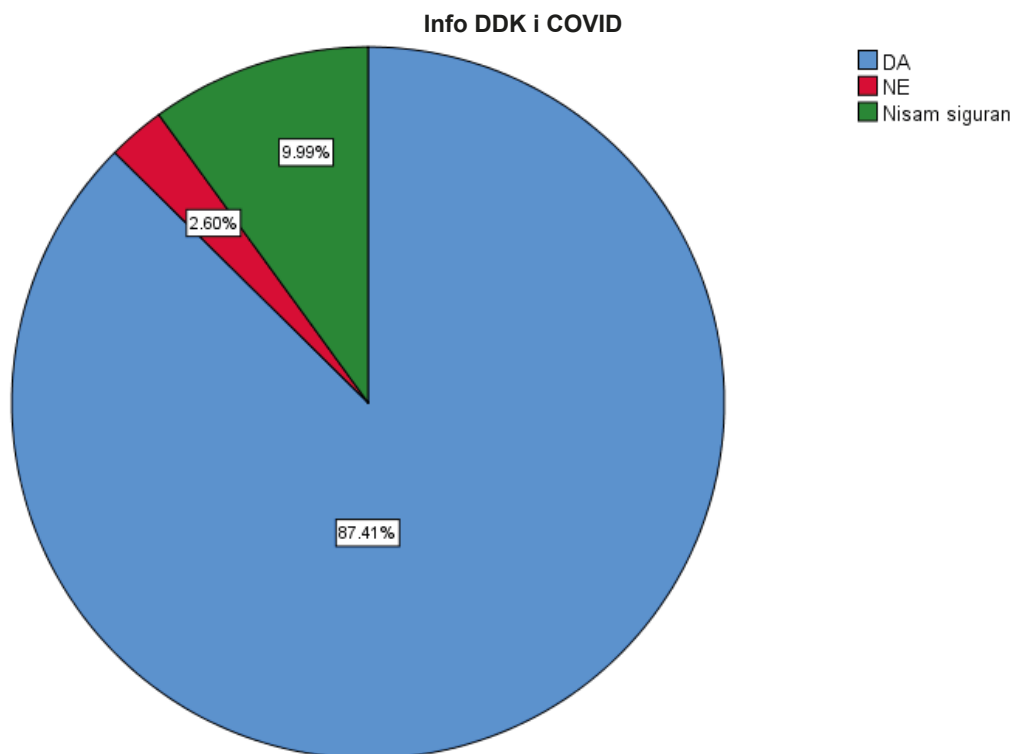
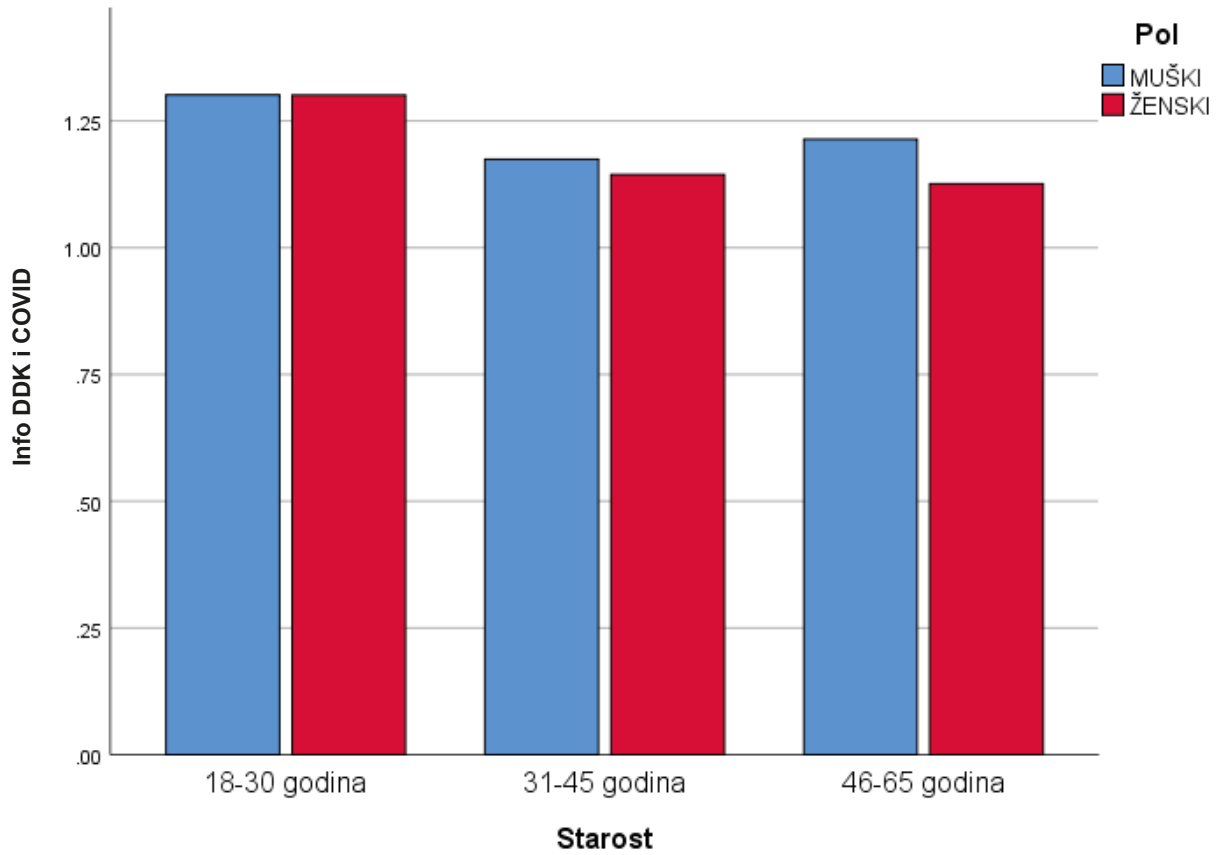
Oko 12% osoba se ne osećaju dovoljno informisanim. Potrebno je više informacija obezbediti davaocima krvi na različite načine – na licu mesta lično, uz prateće materijale, uz organizacije savetovanja van akcija i sl. i to ne samo u vezi sa ovom infekcijom već i načelno u vezi sa zdravstvenim temama koje bi ih mogle interesovati radi zadržavanja njihovog poverenja, te radi oslobađanja straha i pojačavanja želje za dobrovoljnim davanjem krvi i to prilagoditi u odnosu na uzrasnu grupu.

Nesigurnost u sopstveno znanje o davanju krvi i COVID infekciji blago pada sa porastom godina, dok nema razlike u tome kog su pola ti davaoci krvi. Posebno treba imati u vidu da među onima koji ne znaju ili nisu sigurni kome treba da se obrate, jesu najmlađi dobrovoljni davaoci krvi.

Rezultati istraživanja su pokazali da je najveći broj mladih među odbijenima za davanje krvi, što je čini najmanje obaveštenom uzrasnom grupom. To nam sugerise da je potrebno obezbediti najviše edukacija za najmlađu populaciju. Ali, važan je način na koji će se to sprovesti, kako prići temi i kojim metodama to činiti da bi bili zainteresovani. Upravo je i zbog toga Crveni krst Srbije pristupio radu na standardizaciji obuke mladih volontera u davalaštvu Crvenog krsta Srbije jer je važno osetiti „duh vremena” i pristupiti vršnjački, ali ne samo vršnjački već na savremen, njima pristupačan način.

	Broj	%
DA	2589	87.4
NE	77	2.6
Nisam siguran	296	10.0
Ukupno	2962	100.0





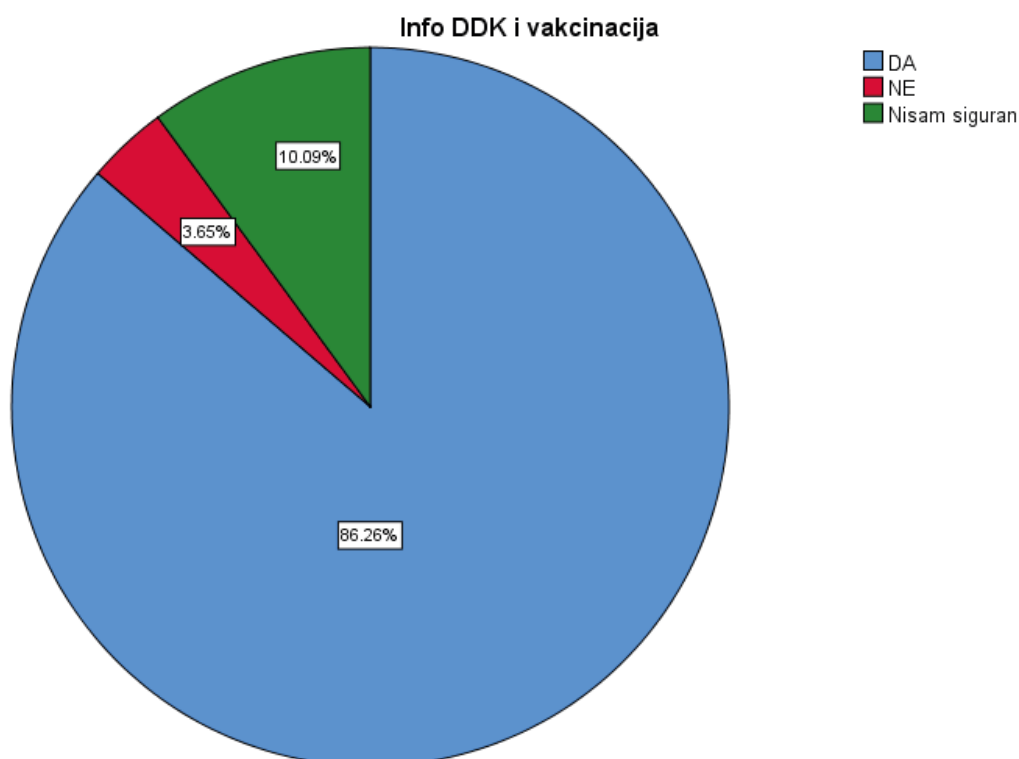
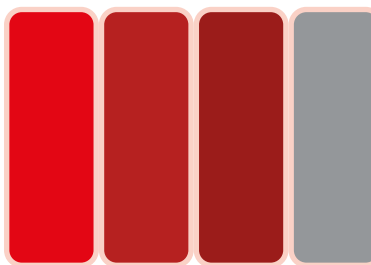
INFORMISANOST O VAKCINACIJI PROTIV COVID-A I DAVANJU KRVI

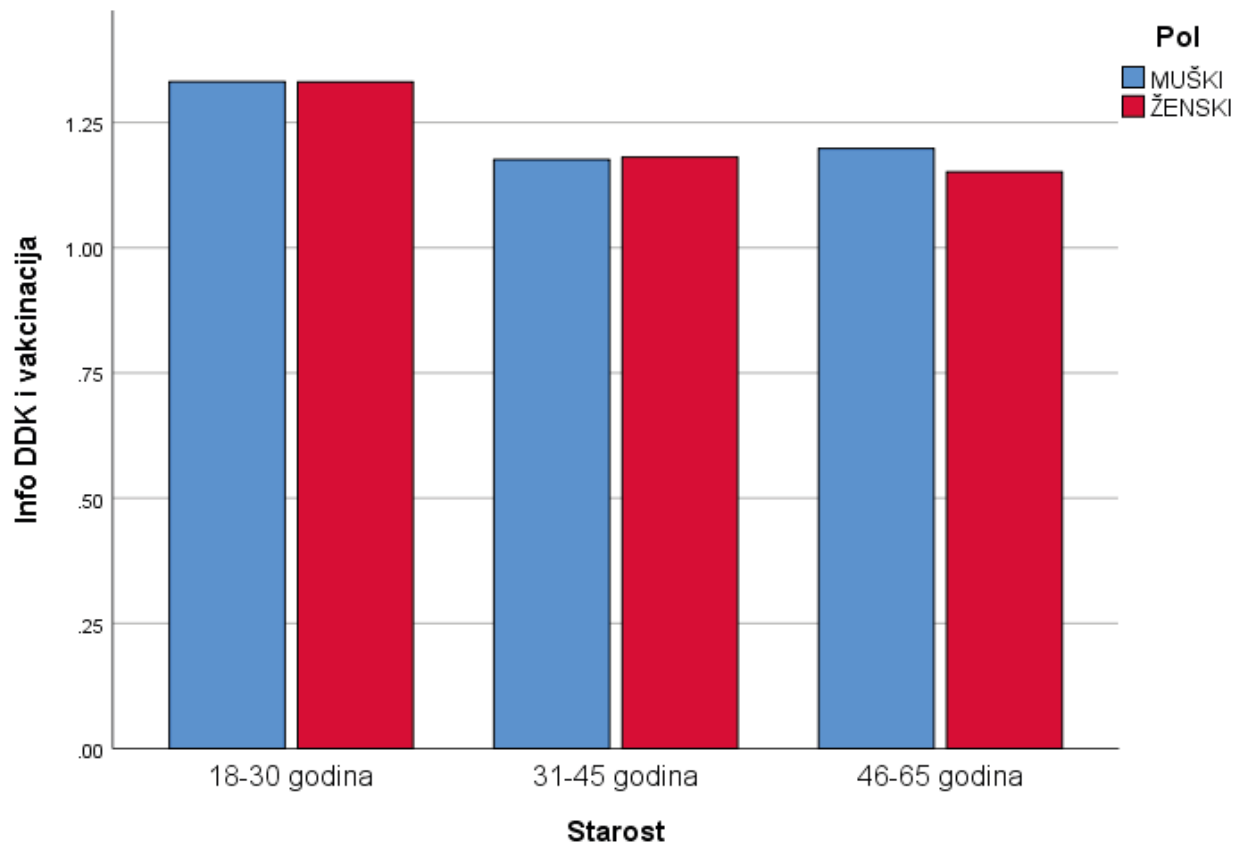
Kad je reč o svim parametrima koji su se bavili protivpandemijskim merama (vakcinaciji, merenju temperature na akcijama davanja krvi, nošenju maske, vođenje računa o preporučenoj distanci), istraživači su bili uvereni da će istraživanje potvrditi tačnost pretpostavke da će se dobiti ujednačeni podaci na slična pitanja, te da će distribucija znanja biti kao i u vezi sa drugim zdravstvenim pitanjima, što se pokazalo istinito.

Po pitanju informisanosti u vezi sa dobrovoljnim davanjem krvi i vakcinacijom protiv COVID-19, 86,3% ispitanika smatralo je da raspolažu dovoljnim informacijama.

U starosnoj kategoriji je procenat muških i ženskih ispitanika po pitanju informisanosti ujednačen, u kategoriji 31–45 godina nešto prosečno više izražen kod ispitanika ženskog pola, a u kategoriji 46–65 godina kod ispitanika muškog pola. Najmanje informisana grupa o dobrovoljnom davanju krvi i vakcinaciji je populacija starosti 31–45 godina, a najbolje informisana je najstarija grupa davalaca, najmlađi su najviše odgovarali da nisu sigurni.

	Broj	%
DA	2555	86.3
NE	108	3.6
Nisam siguran	299	10.1
Ukupno	2962	100.0





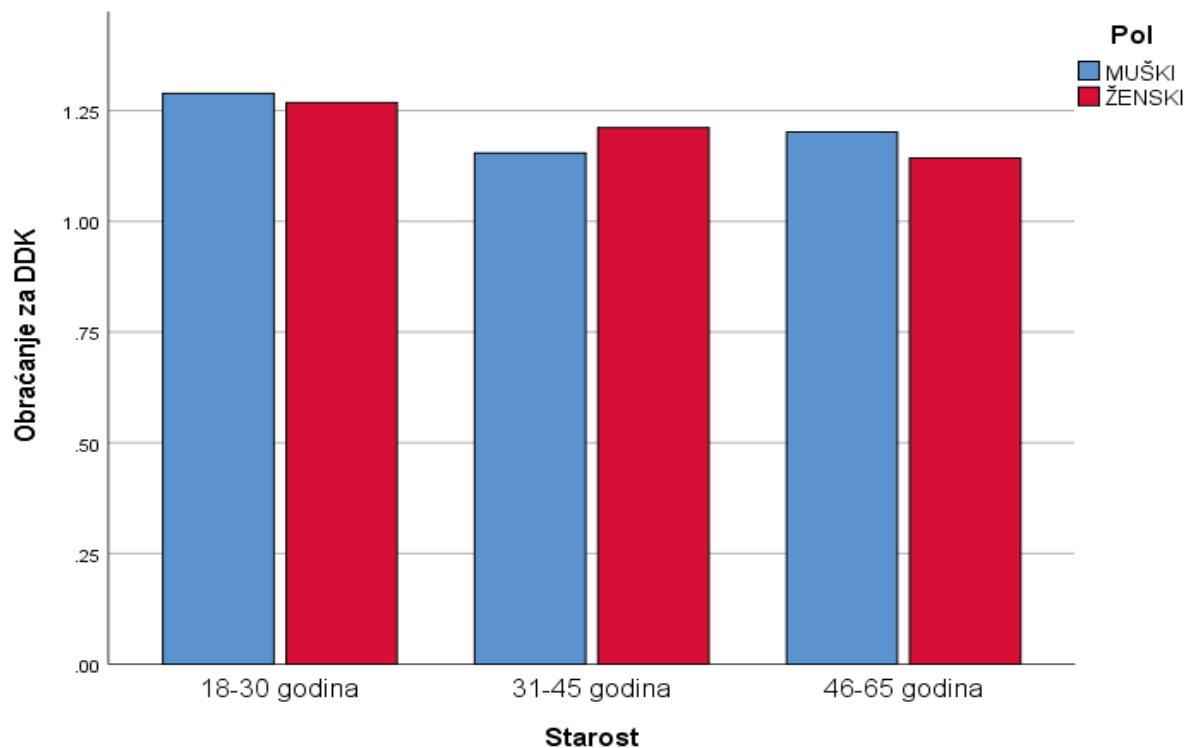
IZVOR INFORMACIJA U VEZI SA DOBROVOLJNIM DAVANJEM KRVI

Mediji su mesecima bili preplavljeni informacijama o COVID-u, pandemija je dugo bila centralna u svim informativnim sadržajima plasiranim preko medija i društvenih mreža. Paralelno smo se davaocima krvi prvo lično, ali i preko veb-sajtova ovlašćenih transfuzioloških ustanova i Crvenog krsta i društvenih mreža obraćali porukom da se bez krvi ne može, da akcije davanja krvi nisu okupljanje građana, da se COVID-19 ne prenosi putem krvi, da se organizatori brinu o bezbednosti i epidemiološkim merama. Zato je bilo očekivano da veliki broj davalaca krvi zna tačno kome treba i može da se obrati u vezi sa pitanjem dobrovoljnog davanja krvi tokom pandemije.

Rezultat pokazuje da je 87,7% davalaca krvi označilo da tačno zna kome treba da se obrati. Međutim, očekivan je viši procenat, što govori o tome da je ipak bilo šuma u komunikaciji ovih činjenica, konačno, o tome govori i manje prikupljen broj jedinica krvi tokom 2020. i 2021. godine u odnosu na prepandemijski period.

Čak je 10% ispitanika navelo da ne zna kome da se obrati, a među njima su ponovo najmlađi davaoci krvi, inače najslabije obavešteni i o kriterijumima za davanje krvi, tako da sva pitanja u ovom istraživanju koja se odnose na COVID-19 imaju pravilnost u odgovorima: najstariji davaoci su bili najbolje obavešteni, mladi slabo, a najmanje su se ocenili obaveštenima ljudi srednjih godina.

	Broj	%
DA	2597	87.7
NE	95	3.2
Nisam siguran	270	9.1
Ukupno	2962	100.0



ODUSTAJANJE OD DAVANJA KRVI I STRAH OD COVID-19

Godišnji izveštaji o broju prikupljenih jedinica krvi Instituta za transfuziju krvi Srbije za 2019. i 2020. govore da je pandemija doprinela padu broja prikupljenih jedinica krvi, te se očekivalo da će značajan procenat ljudi navesti da je odustao od davanja krvi tokom pandemije iz različitih razloga (strah, bolest, manja dostupnost akcija i sl.).

Upravo je istraživanje pokazalo da su davaoci odustajali od akcija tokom pandemije COVID-19. Bezmalobli 19% ispitanika je odgovorilo da je u nekom trenutku tokom pandemije odustalo od davanja krvi, odnosno da je to bio razlog što se u prethodnom periodu nisu odazvali i dobrovoljno davali krv. Gotovo 20% osoba, koji su i pored informacija, obaveštenja, apela i organizacija akcija pri lokalnoj zajednici, dakle, u „komšiluku”, ipak je odustao od davanja krvi i to se moglo očekivati. To ukazuje da je to važan parametar za buduća planiranja u kriznim situacijama jer je petina osoba na koje se računa, a koja se ne odazove, veoma značajna kad je reč o obezbeđivanju rezervi krvi.

Među onima koji su najviše odustajali od akcije tokom pandemije jesu upravo redovni davaoci, višestruki davaoci krvi, muškarci starosti 31–45 godina, što se izrazito osetilo kroz pad broja jedinica krvi 2020, pa čak i 2021, poredeći broj prikupljenih jedinica krvi prethodnih godina u odnosu na ove dve, pandemijske. Reč je o prosečnom davaocu krvi u Srbiji. Istraživanje o stavovima, znanjima i ponašanjima dobrovoljnih davalaca krvi koje je sproveo Crveni krst Srbije uz pomoć Austrijskog Crvenog krsta 2017. godine pokazalo je da je prosečan davalac krvi oženjeni muškarac, starosti 39 godina, što direktno korelira sa podacima iz ovog istraživanja.

Rad na poverenju u sistem (ovlašćene transfuziološke ustanove i Crveni krst) se mora pojačati, posebno u vanrednim uslovima, te treba razmišljati o planiranju za neke druge nepredviđene situacije u budućnosti. Očigledni primer je grad Novi Pazar u kom je preko 60% davalaca odustalo od davanja krvi zbog pandemije, što je direktno u korelaciji sa epidemološkom situacijom u tom gradu tokom proleća 2020. godine i u drugom periodu.

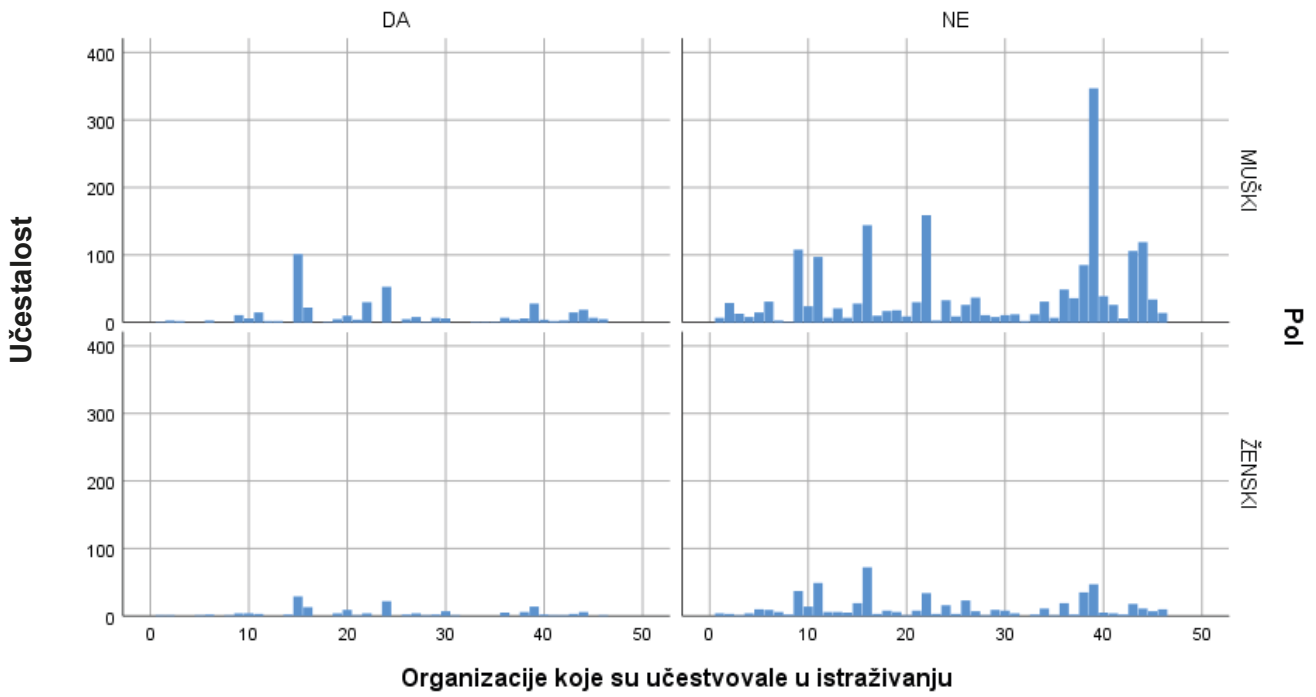
Kako je davalaštvo krvi kontinuirano i ni u kojim uslovima ne sme da stane, preporuka za Crveni krst i ovlašćene transfuziološke ustanove jeste da se treba pripremiti pre krizne situacije: moramo imati osposobljene ljude i razvijene procedure za takav slučaj, što se postiže pravovremenim planiranjem i obukama.

	Broj	%
DA	558	18.8
NE	2404	81.2
Ukupno	2962	100.0

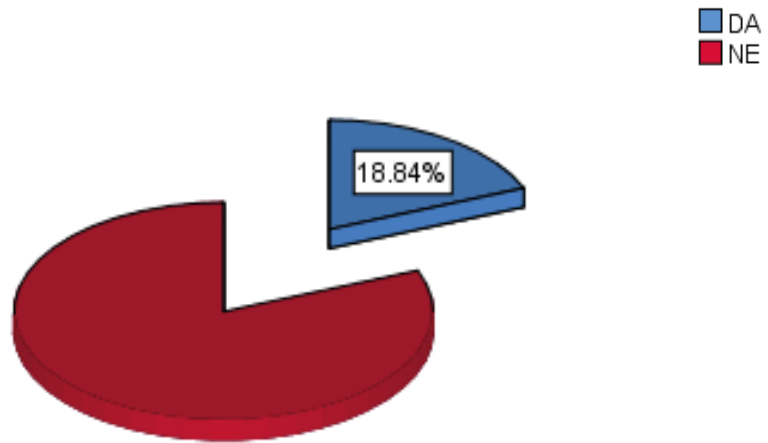




Odustajanje od akcije zbog COVID-a



Odustajanje od akcije zbog COVID-a



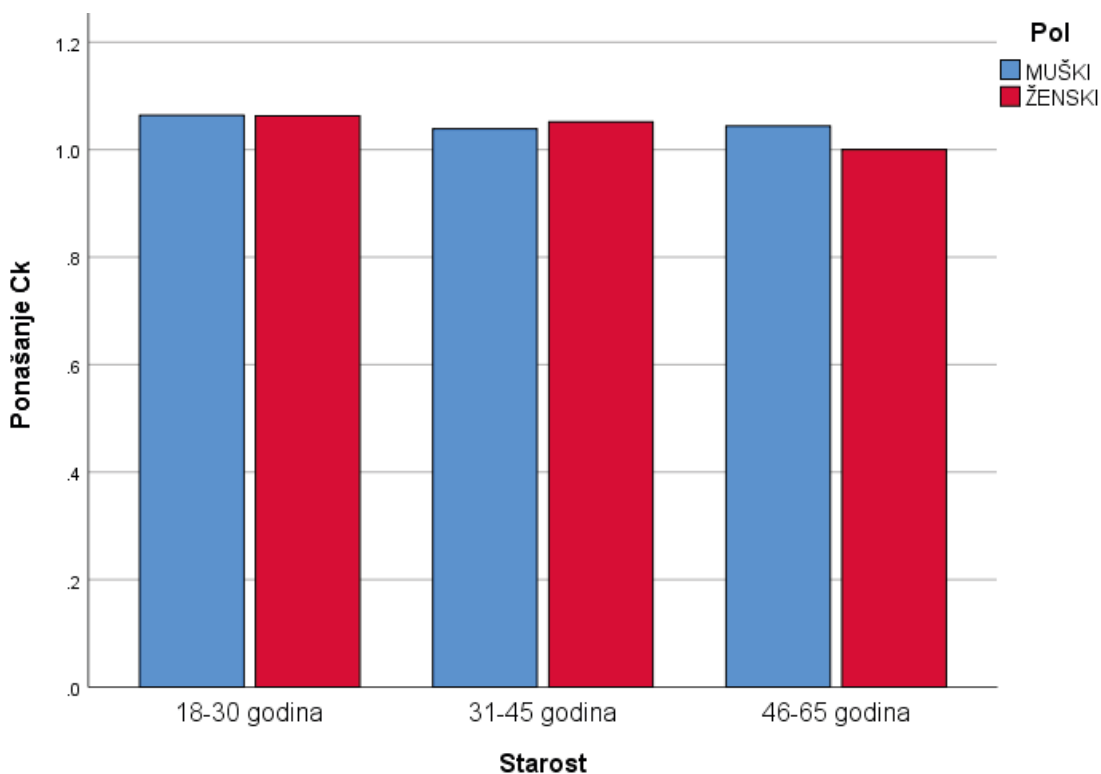
PONAŠANJE VOLONTERA VS EPIDEMIOLOŠKE MERE PONAŠANJE EKIPE TRANSFUZIJE VS EPIDEMIOLOŠKE MERE

Istraživači su izrazito bili zainteresovani za to kako su davaoci krvi percipirali preventivne mere uspostavljene tokom pandemije i koje su bile primenjivane do 12. marta 2022. godine, kada su svedene na nivo preporuke. Složenosti nastale pandemijom korona virusa su i danas postojeće: preduzete su sve preporučene mere koje doprinose našoj zdravstvenoj bezbednosti i da je to bilo pravilo za svaku od akcija. Zato su istraživači očekivali od odgovora davalaca potvrdu da su mere poštovane.

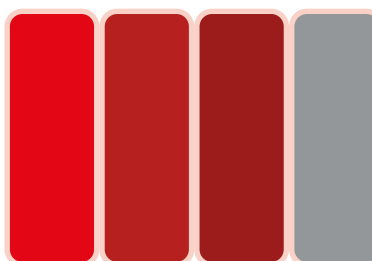
Analiza je pokazala da postoji izrazito visok procenat koji govori u prilog tome da su se volonteri ponašali u skladu sa aktuelnim epidemiološkim merama i time se pozitivno odgovorilo na naša očekivanja.

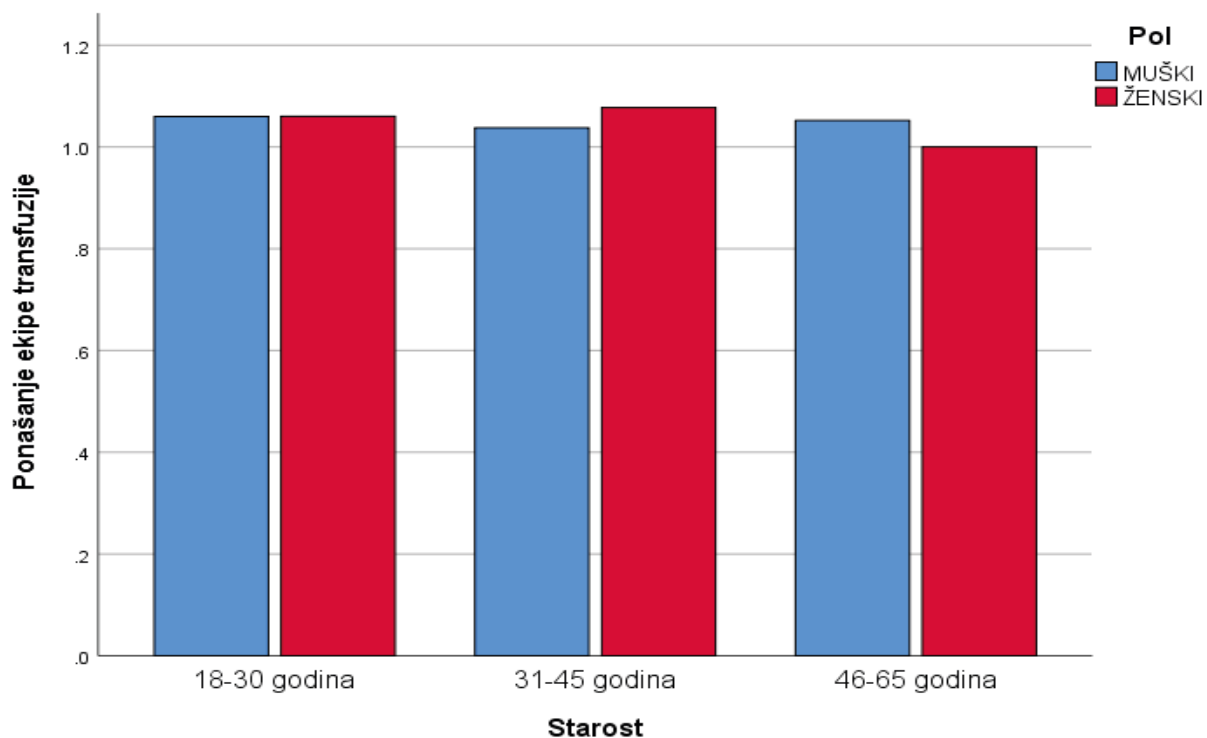
S obzirom na to da su davaoci krvi dolazili na akciju gde se nalazila, kako ekipa transfuzije tako i volonteri Crvenog krsta, nije bilo značajnih odstupanja ni po jednom parametru koji se odnosi na epidemiološke mere. Ocenjeno je i da su se ekipe ponašale u skladu sa epidemiološkim merama: 79–97% ispitanika je odgovorilo da su mere ispoštovane.

Može se zaključiti da su se preventivne mere poštovale, da su bile zadovoljavajuće i da nisu uticale na ponašanje davalaca u smislu odustajanja od davanja krvi, što je veoma značajan podatak.

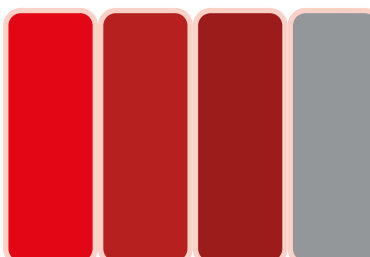


	Broj	%
DA	2879	97.2
NE	23	0.8
Nisam siguran	60	2.0
Ukupno	2962	100.0





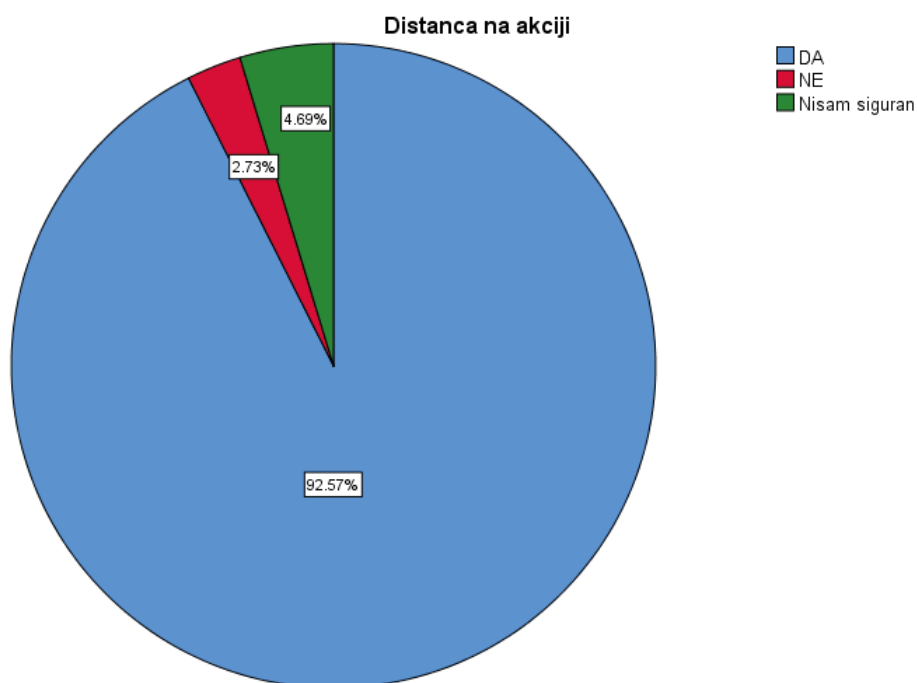
	Broj	%
DA	2877	97.1
NE	23	.8
Nisam siguran	62	2.1
Ukupno	2962	100.0



POŠTOVANJE MERA DISTANCE

Većina ispitanika (92%) je u skladu i sa prethodnim odgovorima o poštovanju epidemioloških mera od organizatora akcije odgovorilo da na akciji davanja krvi postoji bezbedna udaljenost među davaocima. Kada je merenje temperature u pitanju, 79% ispitanika je odgovorilo da je bilo zastupljeno na akcijama kao mera predostrožnosti.

	Broj	%
DA	2742	92.6
NE	81	2.7
Nisam siguran	139	4.7
Ukupno	2962	100.0



MERENJE TEMPERATURE DAVAOCIMA

Merenje temperature u vreme anketiranja nije bila obavezna mera prevencije COVID-19, ali je veoma značajno da se kao preventivna mera sprovodila u većini akcija dobrovoljnog davanja krvi. Istraživanje pokazuje da je osećaj sigurnosti povezano sa zadovoljstvom.

	Broj	%
DA	2332	78.7
NE	630	21.3
Ukupno	2962	100.0

Z D R A V L J E

INFORMACIJE O ZDRAVLJU I SAVETOVANJE U VEZI SA ZDRAVLJEM

Pretpostavka da što su dobrovoljni davaoci stariji, da će im komunikacija o zdravlju i savetovanje u vezi sa zdravljem biti prijatniji ukoliko se sprovedu ličnim kontaktom, pokazala se pogrešnom. Takođe, pretpostavka da mladi komuniciraju onlajn i manje žele lični kontakt – nije istinita, naprotiv. To govori o tome da strategije obraćanja različitim populacionim kategorijama treba da se menjaju.

U vezi sa dobijanjem informacija o zdravlju, približno je jednak procenat onih koji žele da dobijaju informacije, u svim starosnim grupama. Grupa koja najviše želi „živi kontakt” je među mlađom populacijom, dok je u kategoriji populacije 31-45 godina, najviše onih koji žele da dobijaju informacije SMS-om ili imejlom.

Oko 71% ispitanika bi volelo da dobija informacije o svom zdravlju imejlom ili SMS-om, njih 23% je odgovorilo da nisu zainteresovani i približno 7% je reklo da želi „živi kontakt”. U svim starosnim kategorijama je primećeno da nešto više interesovanja po tom pitanju izražavaju ispitanici muškog pola, posebno je ta razlika zapažena u kategoriji između 46-65 godina starosti.

Zanimljivo je i neočekivano da je po frekvenciji davanja krvi najviše ispitanika iz grupe koja daje krv jednom godišnje želelo informaciju o zdravlju, a da „živi kontakt” žele upravo davaoci koji su se prvi put odazvali akciji davanja krvi.

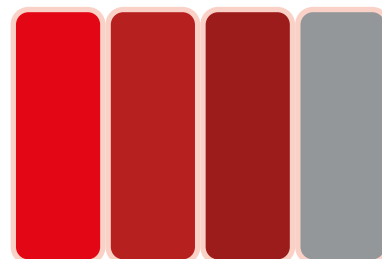
Međutim, pretpostavka da će osobe iz većih mesta biti manje zainteresovane da se interesuju o svom zdravlju u odnosu na one iz manjih mesta je potvrđena.

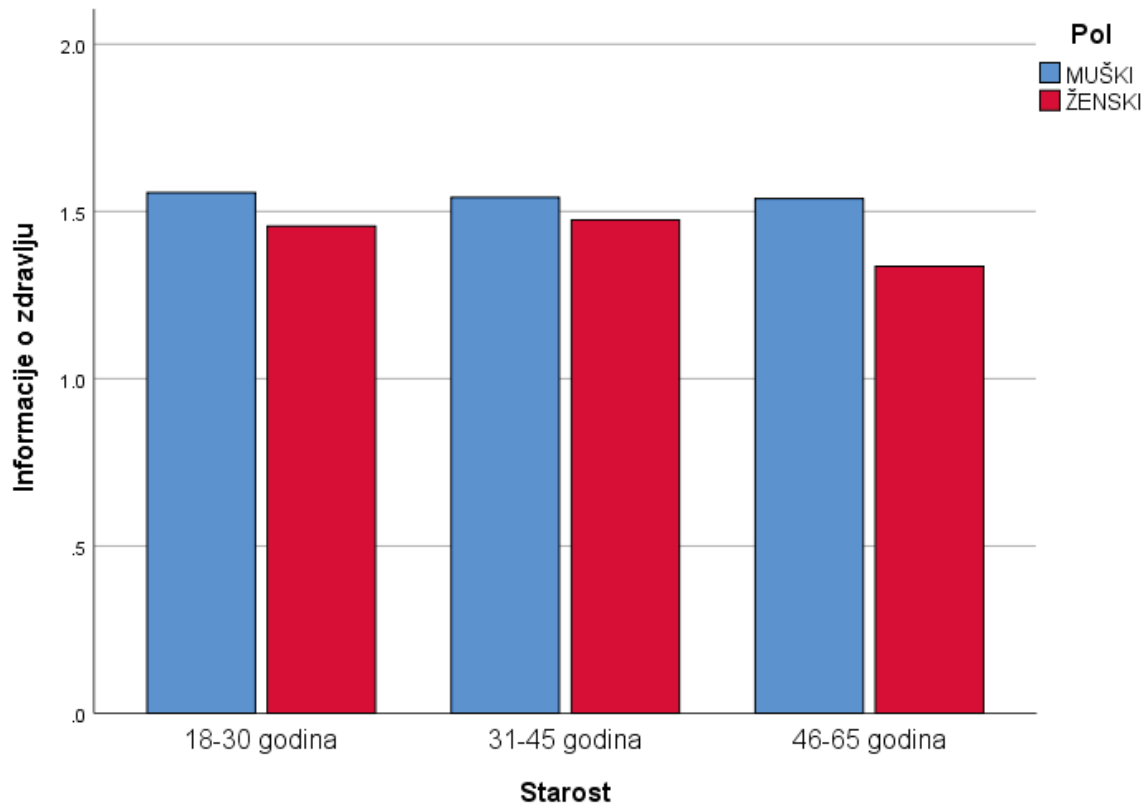
Osobe iz većih gradova imaju mnoštvo načina i pristup sistemu zdravstvene zaštite u odnosu na one koji su iz manjih mesta i koji nemaju pristup, na primer, privatnim laboratorijama, informacijama, lekarima i sl.

Poredeći mesta u Srbiji u kojima su anketirani davaoci krvi, dolazi se do pravilnosti da su davaoci krvi u većim mestima manje zainteresovani za dobijanje informacija o zdravlju u odnosu na one koji su iz manjih mesta.

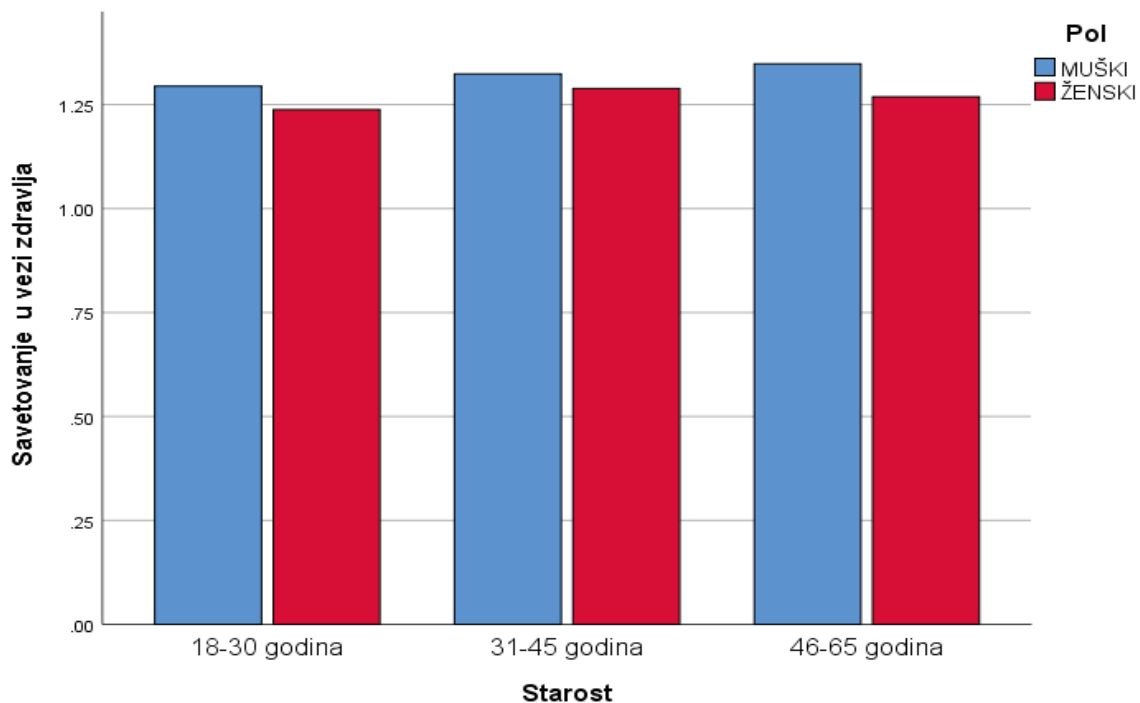
Najveći broj ispitanika iz južnih i istočnih delova Srbije žele da dobijaju informacije i to ličnim kontaktom, dok ne postoji statistički značajna razlika između osoba koje su dale krv i odbijenih po pitanju želje da dobijaju informacije o svom zdravlju. Ovo je gruba procena, ali se slaže sa generalnom situacijom u našoj zemlji, te se uočavaju pravilnosti – veći grad-manje mesto.

	Broj	%
Da, to je potpuno zadovoljavajući način	2093	70.7
Ne, želim živi kontakt	196	6.6
Nisam zainteresovan	673	22.7
Ukupno	2962	100.0





	Broj	%
DA	2060	69.5
NE	902	30.5
Total	2962	100.0



PREPORUKE

Pored toga što gotovo svi parametri u istraživanju pokazuju da su dobrovoljni davaoci krvi uglavnom zadovoljni, istraživači su definisali preporuke:

1. potrebno je detaljnije istražiti razloge neredovnosti davanja krvi kod davalaca i podstaći ih na redovan odziv, kao i istražiti zbog čega značajan procenat od 20% njih izražava svoje nezadovoljstvo lokacijom na koju dolaze da bi dali krv,
2. posebnu pažnju treba usmeriti na mlade davaoce krvi i „prva davanja” u smislu poznavanja kriterijuma kod mladih davalaca kada ne bi dolazilo do razočaranja i eventualnog odustajanja od davanja krvi ovih osoba u budućnosti,
3. posebnu pažnju u sistemu davalatstva krvi treba obratiti ka „milenijalcima”, redovnim davaocima krvi starosti 32–45 godina zbog zadržavanja davalaca iz te populacione kategorije koja je u istraživanju pokazala najveći nivo nezadovoljstva,
4. neophodno je ispuniti deo praktičnih očekivanja davalaca krvi od sistema koji se bavi davalatstvom krvi, poput obezbeđivanja kvalitetnog malog znaka pažnje, parkinga za davaoce ili besplatnih analiza krvi,
5. potrebno je razviti strategije informisanja davalaca krvi i osmisliti načine koji odgovaraju njihovim očekivanjima poštujući geografske i uzrasne specifičnosti,
6. pri planiranju akcija, u zavisnosti od toga koja je uzrasna kategorija davalaca u pitanju, treba imati u vidu da i struktura volontera prati strukturu i uzrast davalaca,
7. mladim volonterima Crvenog krsta na obukama treba pružiti i specifične veštine komunikacije sa drugim generacijama,
8. neophodno je planirati i obezbediti strukturi Crvenog krsta osposobljene kadrove i razviti procedure za delovanje u nepredviđenim situacijama zato što akcije dobrovoljnog davanja krvi ni u kojim uslovima ne mogu da stanu,
9. buduća istraživanja takođe treba koncipirati koristeći savremenu tehnologiju koja omogućava laku, brzu i gotovo besplatnu dostupnost davaocima krvi bez čijeg poštovanja mišljenja neće biti dobrih rezultata u davalatstvu krvi,
10. s obzirom na dobijene podatke koji se u najvećoj meri poklapaju sa polaznim pretpostavkama istraživača, može se zaključiti da su dobijeni relevantni i validni podaci. Skale koje su korišćene za merenje pokazuju da nema odstupanja u odgovorima ni u jednom od pitanja, čak ni u onom koji se odnosi na različit broj ispitanika po mestima na kojima su anketirani.

Prilog 1 – Izgled ankete koju su popunjavali dobrovoljni davaoci krvi

Istraživanje zadovoljstva dobrovoljnih davalaca krvi 2022.

Poštovani,

kako bismo unapredili rad u ovoj oblasti, Crveni krst Srbije je sačinio upitnik sa ciljem da direktno od vas, kao davaoca krvi, saznamo šta mislite i kako se osećate u vezi sa dobrovoljnim davanjem krvi u ovom trenutku.

Upitnik je anoniman. Za odgovore na ova pitanja potrebno vam je oko 10 minuta. Po završetku, potrebno je da kliknete na „Prosledi” (Submit)

Hvala Vam unapred.

1

Navedite naziv grada/opštine u kojoj najčešće dajete krv:

NAPOMENA: Za davaoce krvi koji daju krv u beogradskim opštinama, molimo Vas da upišete ime opštine gde najčešće dajete krv.

2

Označite kog ste pola:

- Muškog
- Ženskog

3

Označite koliko imate godina:

- 18-30
- 31-45
- 46-65

4

Najčešća lokacija na kojoj dajem krv je:

- u lokalnoj zajednici (u Crvenom krstu, transfuziomobilu, Domu kulture i sl.)
- na poslu
- u školi/na fakultetu
- u transfuziološkoj službi

5

Dajem krv:

- 2–4 puta godišnje
- povremeno, jednom godišnje
- retko, ređe od jednom godišnje
- nisam do sada dao/dala krv

6

Da li ste na današnjoj akciji dali krv?

- Da
- Ne

7

Koliko vam se dopada lokacija akcije, pristupačnost i lakoća dolaska do nje?

- uopšte mi se ne dopada
- delimično mi se ne dopada
- ne znam/neutralan
- delimično mi se dopada
- veoma mi se dopada

8

Koliko se ugodno osećate u prostoru koji je obezbeđen za davanje krvi?

- potpuno neugodno
- delimično neugodno
- ne znam/neutralan
- delimično ugodno
- potpuno ugodno

9

Koliko su ljubazni volonteri Crvenog krsta?

- veoma neljubazni
- delimično neljubazni
- ne znam/neutralan
- delimično ljubazni
- veoma ljubazni

10

Koliko su ljubazni članovi ekipe koja prikuplja krv?

- veoma neljubazni
- delimično neljubazni
- ne znam/neutralan
- delimično ljubazni
- veoma ljubazni

11

Da li smatrate da ste dovoljno informisani u vezi sa dobrovoljnim davanjem krvi i infekcijom Covid-19

- Da
- Ne
- Nisam siguran/sigurna

12

Da li smatrate da ste dovoljno informisani u vezi sa dobrovoljnim davanjem krvi i vakcinacijom protiv Covid-19

- Da
- Ne
- Nisam siguran/sigurna

13

U vezi sa svim pitanjima koja imam u vezi sa dobrovoljnim davanjem krvi u pandemiji znam tačno kome treba da se obratim

- Da
- Ne
- Nisam siguran/sigurna

14

Da li ste u prethodnom periodu odustali od odziva na akciju davalaštva krvi zbog loše epidemiološke situacije?

- Da
- Ne

15

Da li smatrate da se ekipa Crvenog krsta ponaša u skladu sa svim aktuelnim epidemiološkim merama?

- Da
- Ne
- Nisam siguran/sigurna

16

Da li smatrate da se transfuziološka ekipa ponaša u skladu sa svim aktuelnim epidemiološkim merama?

- *Da*
- *Ne*
- *Nisam siguran/sigurna*

17

Da li je na akciji davanja krvi postoji dovoljno bezbedna udaljenost među davaocima?

- *Da*
- *Ne*
- *Nisam siguran/sigurna*

18

Da li je na akciji davanja krvi obezbeđeno merenje telesne temperature, kao mera predostrožnosti protiv Covid-19?

- *Da*
- *Ne*

19

Želeo/želela bih da informacije u vezi sa očuvanjem svog zdravlja, a u vezi dobrovoljnog davalaštva krvi, redovno dobijam putem imejla ili SMS-a:

- *Da, to je potpuno zadovoljavajući način*
- *Ne, želim „živi kontakt”*
- *Nisam zainteresovan/zainteresovana*

20

Zainteresovan/a da dobijem savetovanje u vezi sa svojim zdravljem između dva dobrovoljna davanja krvi:

- *Da*
- *Ne*

21

Ako smo nešto propustili da vas pitamo, a važno je da nam kažete, molimo vas da napišete:

Hvala vam

Prilog 2 – Analiza otvorenog pitanja

Ako smo nešto propustili da Vas pitamo, a važno je da nam kažete, molimo Vas da napišete:“

U anketi je bilo predviđeno da i sami davaoci krvi mogu da nas obaveste o nečemu o čemu ih nismo anketirali, pretpostavka da će imati predloge pokazala se tačnom.

Od 2.962 davalaca krvi koji su učestvovali u anketiranju tokom 8 nedelja od 7. februara do 31. marta 2022. godine u 48 sredina u Srbiji, njih 168 je dalo svoj komentar simbolom ili tekstem. To znači da je 6% davalaca krvi imalo potrebu da nas o nečemu obavesti.

Odgovori davalaca krvi se mogu grupisati u:

Pohvale i zahvalnosti

Nezadovoljstva

Predloge

Izjave

Pitanja

Pohvale obuhvataju 40% (68) odgovora, delom u simbolima, delom tekstem, a nekada kombinovani i uglavnom se odnose na tretman davalaca od organizatora (koji su nekoliko slučajeva pomenuti i poimence):

- „Sve je super, pohvale Crvenom krstu i lekarima.”
- „Sve super, volonteri su ljubazni, stručna ekipa dobro radi svoj zadatak.”
- „Svaki put kada dobrovoljno dajem krv, generalno mi cela ekipa ulepša dan 🍀”

U deo pohvala se mogu svrstati i zahvalnosti poput:

- „Važno je da napomenem da svaki put kada dam krv, taj dan slavim kao praznik. Velika zahvalnost svim vašim kolegama koji učestvuju u akciji... Zrače posebnom energijom, posvećeni su, ljubazni...”
- „Hvala vam što ste bili uz mene kada sam pao u nesvest ❤️”

Od 48 organizacija Crvenog krsta čiji su davaoci krvi učestvovali u istraživanju, pohvale su izrazili davaoci koji daju krv u 29 sredina (60%), gde krv prikupljaju sve ovlašćene transfuziološke ustanove. U većini slučajeva, 77% ovih davalaca krvi (53) krv daje u lokalnoj zajednici, a u gotovo identičnih 9% na fakultetu/u srednjoj školi i na poslu, dok njih 6 (davaoci iz Beograda) krv daju inače u transfuziološkoj ustanovi.

Reč je o redovnim davaocima krvi koji daju krv 2–4 puta godišnje u 59% slučajeva (40), povremenih je 16 (24%), novih davalaca je 7% (16), a samo 2 davaoca daju krv ređe od jednom godišnje.

Najviše pohvala su dali mladi, uzrasta 18–30 godina (44%) ili njih 30, zatim sredovečni, uzrasta 31–45 (35%) njih 24, dok je 14 starijih od 45 godina izrazilo svoje zadovoljstvo u 21% slučajeva. Pohvale je uputilo 50 muškaraca i 18 žena (73%:27%). Većina davalaca koji su izneli pohvale toga dana je dala krv (92%).

Nezadovoljstva obuhvataju 24% (41) odgovora, uglavnom se odnose na termine održavanja akcije, neodgovarajuću lokaciju i loš tretman davalaca krvi uopšte, ali i od same ekipe i organizatora.

- **Termin i mesto održavanja akcija**

- „Obezbeđivanje (samo) jednog termina nedeljno za davanje krvi stvara velike i nepotrebne gužve, gde se dugo čeka i samim tim se smanjuje zainteresovanost za učešćem u akcijama dobrovoljnog davanja krvi, a i individualnim dolascima.”
- „Velika gužva na akcijama davanja krvi je razlog zbog kojeg razmišljam da prestanem da dajem krv. Izgubim dva sata svaki put, a ranije sam čekao pet minuta.”

- **Odnos prema davaocima**

- „Domovi zdravlja uglavnom ne poštuju pravo na neplaćanje participacije dobrovoljnih davalaca.”
- „Država bi trebalo više da ceni davaoce krvi.”
- „Danas nisam dobio poklon paket (keksići, sok i grisine), kao i u prethodnom davanju.”
- „Nisam dobio novu knjižicu za davanje krvi, a naručio sam pre šest meseci.”
- „Da li uspevamo da iskoristimo slobodne dane koji nam sleduju.”
- „Želeo bih da mi transfuziološka služba proveri hemoglobin pre davanja krvi, a to se poslednjih par puta nije dogodilo.”
- „Koristite medicinski alkohol za dezinfekciju kože i vate prilikom i nakon davanja krvi. Ne koristite suhu vatu, zalepi se za krv i kasnije pri uklanjanju iste otvori venu (i posle dva sata nošenja). Želim da dajem krv, ali ne želim da krvarim ceo dan zbog toga.”
- „Vrlo sam razočaran vašim radom iz razloga jer mi je godinu dana onemogućeno da dajem krv jer su mi navodno neki parametri na koje testirate krv nezadovoljavajući... bez ikakvog konkretnog objašnjenja zašto mi se onemogućava dobrovoljno davanje krvi. Zatim sam baš u prostorijama za davanje krvi čuo kako nakon preležanog COVIDA-19 šest meseci nije dozvoljeno davanje krvi, za šta sam sad čuo da je dezinformacija.”
- „U Pirotu u Crvenom krstu stolice su u očajnom stanju.”

Od 48 organizacija Crvenog krsta čiji su davaoci učestvovali u istraživanju, nezadovoljstvo su izrazili davaoci krvi koji daju krv u 18 sredina (37%), gde krv prikupljaju sve ovlašćene transfuziološke ustanove. U većini slučajeva, 85% ovih davalaca krvi (35) krv daje u lokalnoj zajednici, 12% (5) u transfuziološkoj ustanovi, dok 3% daje krv u srednjoj školi ili na fakultetu. Nijedan davalac krvi, koji daje krv na poslu, nije izrazio ovu vrstu nezadovoljstva, što govori o tome da se davaoci najbolje osećaju kada daju krv u sredinama koje su im prirodni habitus i na koje su navikli.

Njih 35 su redovni davaoci krvi (85%), dok njih 10% povremeno daje krv.

Najviše kritika izneli su davaoci uzrasta 31–45 godina (18 ili 44%), zatim stariji od 45 godina (14 ili 35%), a najmanje mladi uzrasta 18–30 godina (21%), mahom muškarci (u 83% slučajeva). Ovo je i očekivano jer je 76% muškaraca učesnika ankete, a i u populaciji davalaca; inače, žena je približno 24%, koliko je procentualno žena i učestvovalo u anketi.

Konkretne kritike su uputili višestruki davaoci koji imaju višegodišnja iskustva sa akcijama davanja krvi što govori da imaju veća očekivanja i da su stroži od mladih davalaca.

Predloge je dalo 32 davaoca krvi (19%) iz 15 sredina (31%) i mahom se odnose na to šta bismo mi, kao organizatori, zauzvrat mogli da obezbedimo davaocima krvi. Predloge su davali mahom muškarci (od 32 predloga, samo 3 su dale žene).

Predlog koji se odnosi na to da bi pri uzimanju krvi želeli da dobiju besplatnu proveru krvne slike javlja se u 25% slučajeva. Isti procenat je ustanovljen kad je reč o reorganizaciji transfuziološke službe i nezadovoljstvu što im davanje krvi nije komforno kao ranije. Predlozi, međutim, da davaocima omogući češći termin dobrovoljnog davanja krvi ili da se „vratiti davanje krvi u bolnicama” dolaze uglavnom iz Vojvodine (Ada, Kikinda, Sremska Mitrovica, Pančevo ali i Kraljevo), dok su predlozi davalaca za besplatnu proveru krvi iz cele zemlje.

Organizacioni predlozi se uglavnom odnose na obezbeđivanje parkinga za davaoce, redovnog obaveštavanja o akcijama, pojačavanja, kako posluženja tako i malog znaka pažnje/izleta, „prava” davalaca, ali ima i organizacionih predloga koji se odnose na način obaveštavanja davalaca o akcijama.

Predloge je dalo 62% davalaca (20) koji su davaoci na akcijama u lokalnoj zajednici. Njih 25% uglavnom daje krv u transfuziološkoj službi, a 13% njih daje krv najčešće na poslu. Većina su redovni davaoci (82%) koji daju krv 2–4 puta godišnje, dok njih 18% daje krv povremeno, jednom godišnje.

Polovinu predloga dali su davaoci uzrasta 31–45 godina, 38% starijih od 45 godina, dok je svega četiri mlade osobe iznelo svoje predloge.

Oni davaoci koji su imali naviku da daju krv u bolničkim transfuzijama i to istakli kao primedbu ili dali predlog da se davanje krvi organizuje u lokalnoj bolnici gde bi mogli dati krv svakog dana, uglavnom su nezadovoljni ljubaznošću ekipe i volontera i ne odgovara im mesto kolekta.

Svi davaoci koji su izrazili svoje nezadovoljstvo su toga dana dali krv.

Primeri:

• Besplatna provera krvne slike:

- “Bilo bi poželjno da prilikom davanja krvi ekipa transfuzije uzme uzorak krvi i da davalac dobije analizu krvne slike na viber ili mail. Na taj način bi proverio zdravstveno stanje, a ujedno (to bi bila) i lepa motivacija za davaoce. Hvala. “
- “Mogli biste jednom bar godišnje da date mogućnost da se za dobrovoljne davaoce krvi organizuje besplatno vađenje antitela”
- “Umesto poklona predlažem da se uradi analiza krvi u vidu prevencije”
- “Predlog ako ima mogućnosti da uzgred kada dajemo dobrovoljno krv vi nam izađete u susret i odraditi kompletnu analizu krvi. Ovim bi i vi i mi imali uvid u naše zdravlje.”
- “Bilo bi dobro da dobijamo obaveštenja o mogućnosti pojave kancera, i stanje masnoće i triglicerida u krvi za nas koji smo na 40 godina i više”
- “Bilo bi dobro da kada damo krv posle toga dobijemo analizu krvi sa bitnim podacima za naše zdravlje: šećer u krvi, trigliceridi, holesterol, hormoni štitne žlezde, krvna slika itd...To ne mora da bude obavezno, može na zahtev davaoca koji želi takvu analizu...”
- “Trebali bi mailom da nas obavestite - pošaljete krvnu sliku posle davanja krvi”
- “Valjalo bi kada već dajemo krv, napunimo i par epruveta za neke osnovne biohemijske analize, kao sto su kks, dok bi neke složenije dodatno plaćali.”

- **Organizacioni predlozi:**

- “Obezbeđen parking za davaoce krvi/Oslobodite davaoce krvi od plaćanja parkinga”
- “Mislim da hrana koja se deli posle davanja treba da bude kvalitetnija. Poklončići, makar i sitnice su uvek dragi. Ne znam da li za neka mala jubilara davanja recimo 5, 10, 15x postoje neki pokloni poput majica, šolja, karata za bazene koncerte i slično..., bilo bi lepo da ih bude, a ne samo u određenim kampanjama.”
- “Prijavu za davanje krvi vršiti preko QR koda”
- “Promenite izgled knjižica za davaoce. Ugledajte se na Vojvodinu.”
- “Mogli bi da organizujete neki izlet ili ekskurziju za davaoce po nešto nižoj ceni majice (za nas preko 130 kg)”
- “Mislim da redovni dobrovoljni davaoci krvi ne bi trebali da imaju doživotne kaznene poene kada idu u penziju.”
- “Zainteresovan sam da budem obavešten putem maila ili sms-a kada su koristili krv koji sam dao.”
- “Više poklona za davaoce i više poštovanja za njih”
- “Želim da me redovno obaveštavaju o akcijama davanja krvi.”

Institut za transfuziju krvi Srbije je 2019. godine sproveo procenu zadovoljstva davalaca krvi u svojim prostorijama. Na osnovu ankete obavljene na Odeljenju za prikupljanje krvi ispitana su 402 davaoca krvi od koji je 27,36% bilo žena, starijih od 20 godina bilo je 350, a mlađih 52, prvih davanja 16,67%.

Ova anketa je pokazala da je najveći broj dobrovoljnih davalaca imao prijatno osećanje vezano za davanje krvi. U prostoru koji je predviđen za primedbe i sugestije „ima i primedbi na nedostatak parking-prostora ispred Instituta, kao i nedostatak majica i zahvalnog obroka. Rešavanjem ovih pojedinačnih primedbi doprinećemo da davaoci odluče da ponovo daju krv i tako postanu redovni donatori krvi“, zaključeno je u ovom istraživanju.

Ovi ishodi se podudaraju sa predlozima i komentarima dobrovoljnih davalaca u ovom istraživanju. Primedbe davalaca krvi su, dakle, sličnog karaktera, bilo da je reč o akcijama na terenu ili davanju krvi u ustanovi.

Izjave je dalo 4% davalaca od svih koji su ostavili svoj komentar. To su davaoci koji su hteli na nešto da nam skrenu pažnju – na svoj broj davanja krvi i na svoje iskustvo u davanju krvi.

- „Do sada sam dao krv preko 55 puta.”
- „Koliko ste puta do sada dali krv? Moj odgovor 171”
- “SMS mi znaci da me podseti da ponovo dam krv. Kada sam potpisao dokument za davanje koštane srži prestao sam da dobijem SMS i nekako zaboravio da dam krv sve do akcije u firmi, istina i covid je malo uticao, ali uvek je bolje kad dobijem SMS :)”
- „Sve super, ovo mi je prvo davanje krvi, ali me očekujte svaki sledeći put jer znam da je nulta negativna jako potrebna i može spasiti živote kada se nekome ne zna krvna grupa.”
- „Volimo da dajemo krv”
- „Plašio sam se da dam krv, ali sada vidim da nije bilo razloga. Svi su i više nego ljubazni i hvala im. Sve pohvale za sve ljude ovde koji rade.”



Reč je o davaocima krvi iz lokalne zajednice koji su ili redovni davaoci (50%) ili krv nisu do sada davali (50%) i dolaze iz četiri sredine koje saraduju sa Institutom za transfuziju krvi Srbije i Zavodom za transfuziju krvi Vojvodine. Davaoci koji su sa nama podeli svoje iskustvo su svih uzrasta, i to jedna devojka, a pet muškaraca; svi su toga dana dali krv.

Pitanja (iako poslednje pitanje nije izričito nudilo opciju da postave pitanje jer ne postoji opcija da se odgovori s obzirom na anonimnost upitnika) je bilo svega nekoliko, ali su dovoljno ilustrativna:

- „Kad će poklon majice?”
- „Kako može da se naruči knjižica?”
- „Da li znate da su vaše ekipe slabo plaćene za posao koji obavljaju?”
- „Pitanje vezano za davaoce – da li još ima onih plaketa za davanja kao, za 5/10 itd. davanje?”

Pitanja su postavili davaoci svih uzrasta, muškog pola, svi su toga dana dali krv. Pitanja sugerišu da davalac očekuje da za svoje davanje dobije poklon majicu, da očekuje od nekog „s više instance” da se pozabavi davalaštvom sugerišući da slabo plaćeni ljudi rade odgovoran posao, a svakako sugeriše i nedostatak komunikacije kad je reč o tome kako se obezbeđuju knjižice davaoca, odnosno mali znak pažnje i priznanja.

Istraživanje zadovoljstva dobrovoljnih davalaca krvi u uslovima pandemije 2022. godine

Izdavač: Crveni krst Srbije

Za izdavača: Ljubomir Miladinović

Autori: Dr Milutin Mihajlović
Nevenka Bogdanović,
Aleksandra Savić
Jelena Todorović
Dušan Mijatović
Marija Čukić
Maja Raič

Lektura: Ljiljana Šopić

Štampa: Donat Graf doo, Beograd

Tiraž: 1000

Beograd, 2023. godina

ISBN-978-86-80205-89-2

CIP - Каталогизacija u publikaciji

Народна библиотека Србије, Београд

614.885:615.38(497.11)"2022"

616.98:578.834

ISTRAŽIVANJE zadovoljstva dobrovoljnih davalaca krvi u uslovima pandemije 2022. godine :

dobrovoljno davalaštvo krvi / [autori Milutin Mihajlović ... [et al.]. - Beograd : Crveni krst Srbije, 2023

(Beograd : Donat Graf). - 50 str. : ilustr. ; 30 cm

Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-80205-89-2

1. Михајловић, Милутин, 1962- [аутор]

а) Добровољни даваоци крви -- Истраживање -- Србија -- 2022 б)

Ковид 19 -- Пандемија

COBISS.SR-ID 110860041